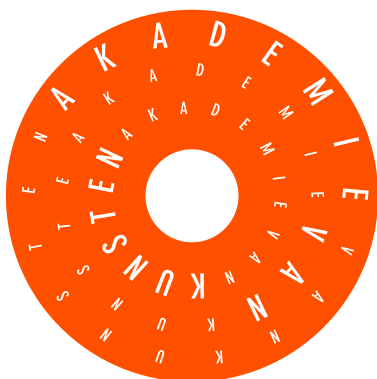

CAHIER #1
AKADEMIE VAN KUNSTEN

ONGELIJKE
GEDACHTEN OVER
PRECARITEIT

RADICALE, NIEUWGERIGE,
ONGEMAKKELIJKE, KRITISCHE
EN VERSTANDIGE VISES
VOOR DE TOEKOMST

Inhoud

Het sprookje van de voddenraper

2

Beste Mark...

Anne Vegter

4

Tijd, werk, verbeelding

6

HUBOT, UITZENDBUREAU VOOR MENS EN ROBOT

Koert van Mensvoort

8

Toekomst

14

'ZE HOUDEN HUN VINGER IN DE DIJK, MAAR HEBBEN GEEN BENUL WAAR HET WATER VANDAAN KOMT'

Merel van Lookeren

18

Politiek spectrum

26

EEN MAXIMAAL AANTAL LICHAMEN

Wendelien van Oldenborgh

28

Utopie of dystopie?

34

DE LIEFDADIGE KUNSTENAAR

Dries Verhoeven

36

Navigeren door de mist

Liesbeth Bik

46

HET SPROOKJE VAN DE VODDENRAPER

Er bestaat een oud Japans sprookje over de god van de armoede. Eigenlijk is het een nieuwjaarsverhaal over de kans om uit de merode te komen.

Op oudejaarsavond ontdekt een arme verkleumde voddenraper dat de god van de armoede onder zijn houten vloer woont. De god woont er al jaren. De voddenraper trekt hem uit de kruipkelder. Hij wil de god een glaasje rijstwijn inschenken om het nieuwe jaar te vieren. Maar in het huis van de voddenraper is geen kruimel rijst en geen druppel rijstwijn te vinden. Er is zelfs geen hout voor de kachel en de voddenraper draagt zijn laatste vod.

De god krijgt medelijden met de arme man en stuurt hem naar de tempel van de vier hemelkoningen. Als het hem lukt een van de paarden van de vier koningen tot staan te brengen zal hij voor altijd van zijn armoede verlost raken. De ruiters zijn de goden van het goud-, zilver- en kopergeld.

Terwijl de goden op hun machtige paarden voorbij galopperen, doet de arme voddenraper vergeefs een greep naar hun teugels. De god van de armoede krijgt opnieuw medelijden met de arme man. Hij biedt hem een laatste kans om een van de paarden tegen te houden.

Op hun terugweg doen de goden opnieuw de tempel aan. De voddenraper smijt zichzelf weer voor de paarden. De goden van het goud-, en zilvergeld draven voorbij, zonder hem zelfs te zien. Het lukt de voddenraper toch om de teugels van het derde paard te pakken. Hij knijpt zijn ogen dicht, wordt meegesleept, maar hij laat niet los. Als hij zijn ogen opent zijn het paard en de ruiter verdwenen. In de armen van voddenraper ligt een reusachtige zak met koperen munten.

De god van de armoede verschijnt. Hij zit op de rug van een asgrauw paard en lacht naar de voddenraper. De god van de armoede is de vierde hemelkoning! Voor de voddenraper zelfs maar een buiging kan maken is hij de drie goden van het geld al gevolgd.

's Avonds slaat de voddenraper een bekertje rijstwijn stuk op het nieuwe jaar. Vanaf die dag is hij gelukkig. Hij is niet rijk, maar er zijn de koperen munten. Hij koopt een warme trui. Er zijn voldoende munten. Hij koopt een zaag. Hij bouwt een warme hut en krijgt een dochter. Er zijn altijd voldoende munten. Als de dochter opgroeit koopt hij haar een paard. Ze vertrekt op een dag naar een avontuur.

Nu heeft de voddenraper niks te doen. De dochter is weg en de koperen munten zijn nooit op. Hij loopt gebogen rond zijn huis. Als hij een vod vindt raapt hij het op. Daarna vindt hij weer een vod en daarna nog een. De voddenraper raapt elk vod op dat hij vindt, tot hij voldoende heeft geraapt om een voddendeken te maken. De deken wordt een heerlijke deken. Iedereen die van de heerlijke deken hoort wil ook wel zo 'n heerlijke deken. Een vod wordt een fetisj. De voddenraper krijgt plezier in zijn werk van vroeger.

Als er een deken af is klappen de mensen in hun handen. Ze zoeken in het hele land naar vodden. Ze dragen zakken vol naar de voddenraper. Hij maakt zoveel dekens dat de zon en de maan en alle sterren aan de hemel ermee behangen kunnen worden. De mensen en de voddenraper drinken rijstwijn op het geluk van vodden en munten. Ze houden elkaar nog lang en gelukkig in leven.

BESTE MARK.

Het basisinkomen is geen sprookje. Het is een droom. In het land van de voddenraper ontstond een inclusieve arbeidsmarkt waarbij iedereen aan het werk ging, betaald of onbetaald. Er werd een sociaal contract gesmeed. Er kwam een systeem dat niet de enkeling rijk maakt terwijl de meerderheid het vuile werk doet. De voddenraper deed aan circulaire economie avant la lettre. Iedereen scharrelde ouwe zoi bijeen. De mensen werden voor hun inspanningen betaald met het comfort van een heerlijke deken. Iedereen was gemotiveerd om van de delen een geheel te maken; de voddendeken. Die deken staat voor bestaanszekerheid. Bestaanszekerheid is het waar het ons als Akademie van Kunsten om gaat. Iedereen wil een deken tegen de kou. Iedereen heeft recht op een deken. Maar een deken kun je niet eten. Er is meer nodig. De voddenraper sprong voor zijn leven en hield een godenpaard tegen. Als beloning kreeg hij een zak munten die nooit leeg raakte. Hier werkte de voorzienigheid.

We weten dat de overheid niet hetzelfde is als de voorzienigheid. Maar we weten ook dat de overheid wel kan optreden namens de voorzienigheid. Als de burgers centraal staan in beleid kan de overheid keuzen maken namens de mensen. Dus Mark, ja! We vragen je om zekerheid. We vragen je om minder papiergedoe voor we onze rechten kunnen claimen. We vragen je om ruimte om te onderzoeken wat er gebeurt als elke volwassen Nederlander van achttien jaar of ouder een zak munten krijgt die niet kan leegraken. Koperen munten. We vragen niet om de hoofdprijs. We willen laten onderzoeken welke positieve sociale beweging een basisinkomen in gang zet. Een klein land als Nederland leent zich goed voor een experiment van een paar jaar. Er is veel te bevragen en veel te onderzoeken. Een percentage van de mensen zal op z'n luie donder blijven zitten. Maar het merendeel wil een zinvol bestaan leiden en zinvolle dingen doen. De meerderheid zal iets willen betekenen voor een ander, verwachten we. Omdat de burgers in de basis voorzien worden hoeft concurrentie geen motor meer te zijn om actief te worden.

Dream on, denk je dat? Graag! Een droom kan uitvouwen tot een plan. Daarom nodigden we een filosoof, een econoom, een socioloog, een politica, een visionair, een beeldend kunstenaar en een sociograaf uit om met ons mee te dromen over een land van vrije sociale burgers die een gelijkwaardig streven hebben naar het Bruto Nationaal Geluk voor iedereen. Circulair, coöperatief, en vooral: met waardering voor het vuile werk dat nu nog onderbetaald is. De chirurg zal geen vuilnis willen ophalen en de vuilnisman zal zich niet zomaar aan een darmoperatie wagen. Maar we komen er niet zonder elkaar. Theatermaker Ola Mafaalani zei het zo: als ik moest kiezen tussen mijn nieren of mijn hart kan ik niet kiezen. Een land is een lichaam. Iedereen is nodig. En iedereen heeft recht op basale waardering. Kom maar op met die zak met koperen munten! En laat onderzoeken hoe het land er dan over vijf jaar bijligt.

We vragen je om op nationaal of liever nog Europees niveau een experiment te steunen dat door arbeidswetenschappers wordt begeleid. Wanneer banen verdwijnen moeten de burgers zich daarop kunnen voorbereiden. Geef hen de kans of leg ze de plicht op zich te groeperen tot burgerfora, waar het debat wordt gevoerd. Als mensen de juiste vraag wordt gesteld, zullen ze eerlijk antwoorden.

Welke shit wil je kwijt?
Hoe zou je willen werken?
Hoeveel geld heb je werkelijk nodig?
Wat betekent De Ander voor jou?

Met vriendelijke groet,

Anne Vegter
Voorzitter Akademie van Kunsten (2019–2021)

P.S. In het navolgende tref je radicale, nieuwsgierige, ongemakkelijke, kritische en verstandige visies voor de toekomst. Doe er je voordeel mee!

TJD, WERK, VERBEELDING

Een oude griek bedacht de uitdrukking: 'tijd is geld'
hij schreef het alleen anders op: 'tijd is een kostbare uitgave'
kent u die uitdrukking, zou ik bijna zeggen:
'tijd is een kostbare uitgave'
hoe verhoudt die zich tot de slak en de haas uit het chinese spreekwoord
'een slak op de goede weg wint het van een haas op de verkeerde'
binnen de akademie van kunsten dachten we na over een samenleving na-corona
in webinar 1 verkenden we grenzen van effectiviteit van het basisinkomen
balanceren tussen
voorbehouden en
achtervangers
hoe zich ertoe te verhouden
de haas en de slak hebben een andere tijdsindeling
een ander tempo
en kennelijk een andere bestemming
hoe balanceer je dan waarden?
we turen dieper in de sociale velden waar we allemaal
op complexe wijzen deel van uitmaken
het basisinkomen zou werken als het ligt ingebed
in een breder sociaal contract
we voelden dat tijdens de eerste lockdownweken goed aan:
de haarvaten van onze samenleving zijn met elkaar verbonden
we bewegen mee op de shakes van *that dynamic social-body*
er zit trouwens niks anders op
er stroomt van alles door dat lichaam,
wat eerder ook al stroomde:
ons keuzemenu voor vandaag
zeven paradoxen:

- 1 zuurstof zeker, maar ook vormen van bloedarmoede
- 2 geldzorgen, maar ook verlangen naar herwaardering van werk
- 3 behoefte aan coöperatie, maar ook eenzaamheid
- 4 waardevrije tijd, maar ook be-tut-te-ling
- 5 het allerlaatste formulier, maar ook bureaucratische rompslomp
- 6 bullshitbanen, maar ook angst voor omscholing
- 7 waardering van vrijwillig werk, maar ook liever een ander woord
(zoals een dichter schreef: 'droeve aaneenschakeling van werk,
ander werk, antiwerk')

heeft het basisinkomen op dat hele bibberende stelsel van paradoxen
nu eigenlijk enige invloed?
kan het dit absurdistisch theater van deze onzekere open tijd, zoals we
die nu meemaken, stutten, onder die eerder stralend blauwe hemel?
want we willen liefst weer shaken wit' da body natuurlijk

zonder sociale trombose in de aderen
het basisinkomen zou een van de hulpmiddelen kunnen zijn
preventie van kwetsbaarheid, dachten wij
buffers om op te kunnen dansen
liefst zonder topdown-controle op onze danspassen

de oude theophrastus schreef:
'tijd is een kostbare uitgave'
we zagen ze: die wonderlijke baten op coronakosten
stille van de buitenwereld, een andere tijdservaring
verandert onze tijdservaring door een financiële buffer?
minder stress voor iedereen?
meer levenskwaliteit?
waar heb je nog werk voor nodig als je tijd zat hebt?
wat ga je dan doen?
gaat werk ontstaan uit vrijheid?
doe je graag wat nodig is?
zie je de ander beter staan of ga je allebei een andere kant op,
zoals de haas en de slak?
geeft dat niet, want het werk wordt straks toch al voor ons gedaan?

zie ik robots aan de horizon?
ik zie een wonderlijk leger van zelfbewegende kunstmatige wezens
zijn ze in de verte alvast begonnen ons leven over te nemen?
efficiënter (natuurlijk)
zodat wij tijd hebben hen te onderhouden
zodat zij onze bullshitbaantjes overnemen
ze staan aan de horizon al ruzie te maken met een callcenter,
toevallig ook gerund door een ander stelletje robotten
elektrische stip op de horizon,
opgeladen door gedeeld verlangen naar grootscheepse coördinatie
van behoeften, vervuld door artificials

is er al voorzien in een basisinkomen voor robots?

Inleiding bij het webinar (4 juni 2020) *Tijd, werk, verbeelding*

Met bijdragen van:
Godfried Engbersen
Koert van Mensvoort
Amma Assante

HUBOT, UITZENDBUREAU VOOR MENS EN ROBOT

Koert van Mensvoort

Laten we beginnen met een paar gegevens:

- Gemiddeld verdient een ober zo'n € 11,20 per uur.
- Een advocaat verdient ergens tussen de € 150 en € 200 per uur.
- Verpleegkundigen verdienen tussen de € 17 en € 24 per uur.
- Chirurgen, in loondienst, verdienen tussen de € 36 en € 70 per uur.

Beloningen staan los van wat sinds de uitbraak van Covid-19 een 'vitaal beroep' wordt genoemd. Beloningen staan ook los van werkelijk gemaakte kosten. Beloningen zijn ook niet evenredig aan de hoeveelheid werkdruk of verantwoordelijkheid. In zekere zin zijn beloningen arbitrair en wat thans de verdeling is kan weliswaar historisch zo gegroeid zijn, maar hoeft natuurlijk niet zo te blijven. Sterker nog, we gaan in de toekomst naar een situatie waarin het huidige beeld volledig op z'n kop gaat.

Stel je eens voor: in de toekomst

- verdient een ober meer dan een advocaat;
of:
- verdient een verpleegkundige meer dan een chirurg.

Whisful thinking? Egalitair utopisme? Misschien. Voor wie niet vooruit durft te denken geldt dat alles sowieso bij het oude blijft; of dat de transformatie van de wereld aan hem voorbijtrekt als een oude bekende achter het raam van een trein. Alle tekenen wijzen erop dat de arbeid de komende jaren drastisch zal veranderen, en daarmee ook de waardering daarvan. Al enkele jaren wordt er op de deur geklopt en horen we de bliepjes. Ze komen eraan, de robots! Wat lange tijd voor science-fiction doorging is werkelijkheid geworden. Robots, van de meest antropomorfe tot de minst op de mens lijkende, worden steeds slimmer, goedkoper, geavanceerder en, niet onbelangrijk, steeds betrouwbaarder. Misschien dat daar juist het wantrouwen uit voortkomt, want menigeen zal zich inmiddels hebben afgevraagd: nemen robots straks ons werk, onze banen, over? Heb ik straks nog wel een baan? Om te voorkomen dat men direct in een technonegativistische of juist -positivistische kramp schiet is het goed eens te kijken naar het verschil tussen robot of technologie en wij mensen. Het is nog maar de vraag of het verstandig is om de verhouding tussen mens en robot te zien als een van competitie of zelfs bedreiging. Ligt het niet veel meer voor de hand om de andersheid van de robot te benadrukken, het zelfs als uitgangspunt te nemen voor een gesprek over het werk van de toekomst?

Een voorbeeld. Een computer kan razendsnel zeer complexe berekeningen uitvoeren; doet dit zelfs foutloos en zonder moe te worden. Schier eindeloze hoeveelheden data worden in mum van tijd verwerkt. En dit alles doet een computer in de afwezigheid van (menselijke) emoties. Het menselijk brein daarentegen heeft hele andere vermogens. Zo kunnen wij mensen patronen herkennen én interpreteren. We bezitten een soort van alledaagse kennis, maar ook een sociale intelligentie. Ons brein stelt ons in staat om met het ongewisse, met vaagheid, onzekerheid en ambiguïteit om te gaan. De mens is een uiterst creatief wezen dat gemakkelijk improviseert en ook nog eens het vermogen bezit zich in anderen in te kunnen leven. Empathie en het verlangen naar menselijk contact maken ons uniek. Waarom wordt er dan toch voortdurend over de mens-robot-relatie gedacht als een strijd?

Het *frame* is niet nieuw. De publieke verbeelding kent al decennialang voorbeelden van de bedreigende machine. Soms is dit onschuldig, zoals in de jaren '90 waarin de zoektocht naar een computer die net zo goed kon schaken als een persoon het hoogtepunt bereikte. Pas dan is de computer werkelijk intelligent. De allersterkste schaker nam het op tegen de allersterkste computer. Kasparov vs. Deep Blue werd een van de hoogtepunten van de mens-computer-wedloop. De eerste match van zes toernooipartijen ging – je kon haast een zucht van opluchting door de wereld horen gaan – naar de Russische grootmeester. Maar de opvolger en naamgenoot van Deep Blue, namelijk Deep Blue II, wist het onmogelijke te realiseren: het won eveneens in een match van zes partijen en liet de grootmeester verbouwereerd achter. Was daarmee het lot van de mens beslecht? Je zou haast denken van wel. Toch vormt het schaakspel maar een beperkt voorbeeld van intelligentie. Of beter: een voorbeeld van beperkte intelligentie. Het is een spel met eigen grenzen en een

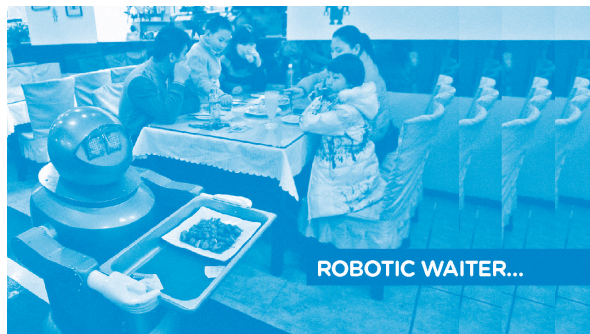

beperkt aantal regels waarbinnen geopereerd moet worden, terwijl intelligentie zich juist niet binnen die regels laat vangen. Eigenlijk is het zo dat wij door de uitdagingen die technologie ons stelt haar beter leren kennen. Via Kasparov vs. Deep Blue leren wij dat intelligentie veel meer is dan de berekening van de eerstvolgende zet van het paard of de toren.

Ondertussen ontwikkelt de technologie door. Een nieuw voorbeeld, in zekere zin de opvolger van Deep Blue, biedt de computer 'Watson', de eerste computer die in februari 2011 de spelshow *Jeopardy!* wist te winnen van twee menselijke

deelnemers. Het bijzondere aan Watson was dat hij vragen die door mensen werden gesteld kon interpreteren en ook nog eens kon beantwoorden. Binnen enkele seconden kon hij door hele encyclopedieën, wetenschappelijke tijdschriften, boeken en websites gaan, de betrouwbaarheid van het

mogelijke antwoord berekenen en op basis daarvan bepalen of hij dat antwoord zou geven. Wie de gezichten van de andere kandidaten, de menselijke verliezers, zag, zag verbijstering en teleurstelling. Als een computer dit kan, dan is de *sky the limit*. *Watson for President* – wie zal het zeggen.

Het zijn onschuldige voorbeelden, zeker, maar er is wel wat aan de hand. Neem de advocatuur. De laatste tijd is er veel ophef over de voortschrijdende automatisering van de rechtspraak. In 2016 heeft een negentienjarige man een computerscript ontworpen waarmee parkeerboetes aangevochten kunnen worden. Een behoorlijk aantal mensen besloten er gebruik van te maken alsof ze via software plots een gratis advocaat ter beschikken hadden. Zo zie je dat zelfs een complex beroep waar een hoge opleiding voor nodig is onder druk komt te staan dankzij technologie. Een paar euro voor een scriptje is nog eens wat anders dan een uurtarief van € 200. Als we het dan toch over beroepen hebben: ook de ober is aan vervanging toe. Dat is althans wat beelden uit China ons doen geloven. Zelfs op een schamele € 11,20 valt dus nog te beknibbelen. Maar is dit wel wat we willen? Voelt dit niet te veel als *fast food*? Wie gaat eten bij Ciel Blue of de Librije wil waarschijnlijk liever niet geholpen worden door een R2-D2, maar door een persoon die bijna als een extensie van het gezelschap functioneert en jou en je disgenoten een fantastische avond biedt. Ofschoon het eten centraal staat is hier het mens-mens-contact van vitaal belang, onvervangbaar. Wie deze lijn doortrekt hoeft straks niet verbaasd te zijn als het moment daar is waarop een ober meer verdient dan de advocaat.

En de verpleger en de chirurg dan? Ook in de zorg is er wat aan de hand. Een robot met de naam van een kunstenaar verzorgt operaties. Wie wil er niet door een Da Vinci geholpen worden? Als je toch al onder narcose bent is het waarschijnlijk beter dromen over de bijzondere voorstellingswereld van de Italiaanse *uomo universale* dan over de borstelsnor van de chirurg. Bovendien wil ik als patiënt dat de operatie met buitengewoon veel precisie gedaan wordt. In dit geval is de machine superieur aan de mens. De chirurg mag nog zo'n vaste hand hebben, die van de robot is altijd net wat vaster. Het mag ook hier geen wonder heten als er op termijn wat gaat verschuiven. Na de operatie zit ik als patiënt juist weer niet te wachten op een piepend blik op wieltes dat mij m'n eten komt brengen of mij op bed legt. Juist dan is een persoon gewenst, iemand die empathisch is en mijn situatie begrijpt. Ook hier geldt: mens-mens-contact is onvervangbaar. Technologie kan veel, maar niet alles. Technologie kan zeker niet overal en altijd de mens vervangen.

Aan de hand van technologische ontwikkelingen leren we onszelf beter kennen en ondertussen verandert daarmee onze rol. Het gevaar is niet dat machines straks als mensen gaan denken, eerder andersom, dat mensen als machines gaan denken – dat is het gevaar. En nee, dit is geen sciencefiction. Kijk eens naar een gemiddeld kantoor met haar *cubicles* als werkruimten. De werknemer in de *cubicle* wordt gezien als een verwerker die input in output omzet. Informatie komt binnen en

wordt door de mens verwerkt tot output. Het is, *in abstracto*, niets anders dan wat een computer doet. Eigenlijk past dit helemaal niet bij ons. De mens moet niet tot robot worden gemaakt.

De versmelting van mens en technologie raast voort. Het beeld van de kantoorclerk in een *cubicle* is eigenlijk een twintigste-eeuws beeld. Nog menigeen zal terugverlangen naar de strikte scheiding aangebracht door witte kantoorwanden. Vandaag de dag is die scheiding nagenoeg helemaal opgeheven. Vanuit de slaapkamer, met een laptop op bed, kan worden vergaderd met iemand die aan de andere kant van de wereld in een hangmat ligt. Werk en privéleven beginnen steeds meer door elkaar te lopen. Is dat wenselijk? Daar kunnen we en moeten we het over hebben. Mijn advies is in ieder geval: werk niet tegen, maar werk samen met de robot, computer of techniek. Laat ik een ander voorbeeld geven. Waarom organiseren we geen renwedstrijden tussen paarden en mensen? Het antwoord is eenvoudig: omdat de mens het immers altijd af zal leggen tegen het paard. Maar zodra de mens op het paard klimt en ze samenwerken wordt het een heel ander verhaal. De combinatie van de kracht van het paard en de sturing van de mens biedt geheel nieuwe mogelijkheden. Zo geldt dat ook voor de mens en z'n technologie. De combinatie van de mens en de computer bijvoorbeeld, maakt hele nieuwe rollen, misschien wel hele nieuwe beroepen mogelijk. Alleen, die kennen we nu nog niet. Juist hier ligt een rol voor de kunstenaar.

Als kunstenaar probeer ik me voor te stellen wat er nu nog niet is, maar wat er wel zou kunnen komen. In dit geval natuurlijk beroepen waarin mens en computer samenwerken. Neem HUBOT, uitzendbureau voor mens en robot. Ga je verhuizen? Huur dan een *exo-skeleton verhuizer!* Een niet al te sterk persoon wordt door het hem omhullende skelet plots een supermens. Zijn spierkracht wordt dankzij de robot waanzinnig vergroot. Een piano in de woonkamer? Geen probleem, hij tilt hem met één hand op.

Heb je last van een lekkende leiding, maar weet je niet waar het probleem zit? *No worries*, ik stuur wel even een *superslimme klusjesman*. Hij mag dan wel niet de hoogste opleiding hebben genoten, zijn bril is hem alles. Door de *augmented reality* kan hij dingen zien, die geen ander mens voor ogen komt. Hij kijkt 'door' muren en ziet in *no time* waar het probleem verborgen ligt.

Hoe zit dat dan buitenshuis? Nemen we het voorbeeld van de boer. In feite is nu reeds alles al gerobotiseerd op de boerderij. Wie denkt dat het melken van een koe nog immer met de hand gebeurt, heeft een wat romantisch beeld van het boerenleven. Het volstaat om een keer een

aflevering van *Boer zoekt vrouw* te kijken om te beseffen dat, ondanks de valse romantiek die door het programma wordt opgeroepen, het boerenleven een technologisch leven is geworden. Slechts enkele generaties geleden werkte nog een heel groot deel van de Nederlandse bevolking op het land of in de stal. Door de toegenomen technologisering van het boerenwezen is dat vandaag de dag nog maar 1 op de 250 personen. Stel je voor dat je dit de boer van een, twee generaties terug zou moeten vertellen. Hoe zou die dan hebben gereageerd? Natuurlijk, met stomheid geslagen. En met angst: hebben al die mensen die nu op het land werken dan straks geen baan meer? Bij het antwoord zou hij al even perplex zijn geweest: nee, die zijn *web designer*, *game developer*, *interieurverzorger*, *personal coach*. Het zijn stuk voor stuk beroepen die tot enkele decennia geleden nauwelijks voorstelbaar waren en thans realiteit zijn geworden.

Laten we een stap verder gaan. Wat voor beroepen zijn er nu nog niet, maar wel voorstelbaar in de toekomst? Een orgaanontwerper? Waarom niet. We hebben een tekort aan donororganen. Dat tekort tezamen met nieuwe technologie zoals 3D-printen, maakt het mogelijk opnieuw naar de praktijk te kijken. Misschien wil je een nieuwe nier, maar niet een die je altijd hebt gehad, maar een geheel andere. Die zou dan ontworpen kunnen worden door de orgaanontwerper. En als we het toch over lichamelijke problemen hebben: de fysiotherapeut kan ook wel een handje hulp gebruiken.

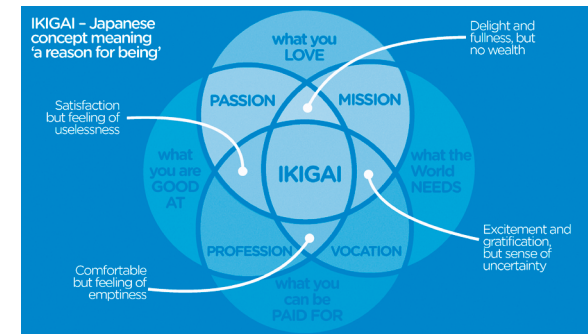
Al dat gekneed in het lichaam met slechts twee handen, waarom niet een fysiotherapeut met zes armen? Huur de *Shiva fysiotherapeut!* Hoe heerlijk moet het zijn om op de

massagebank door zes handen tegelijk gekneed en weer rechtgezet te worden? Menselijk contact is onvervangbaar in dit beroep. Alles draait om aanraking. Vergis je niet hoe zwaar dat is. Daarom zijn de vier extra armen die ze heeft een heel welkome aanvulling voor de *heavyduty*massage.

Fictie? Nog wel. Eén ding is echter zeker. Technologie zal ons werk en leven veranderen. Daarom moet ieder van ons zichzelf afvragen: wat is je reden om er te zijn? Met je zijn, met je werk, kun je iets toevoegen aan de maatschappij. Wie hierover na wil denken kan putten uit de rijke bron van de Japanse levenswijsheid. Zo kan het denken in termen van *ikigai* ons helpen een reden voor het zijn te vinden. Sterker nog, ik zou willen dat iedere jongere bekend was met *ikigai*. In het schema van *ikigai* kunnen we vier mogelijkheden onderscheiden:

- 1 Je kunt iets doen wat je leuk vindt.
- 2 Je kunt iets doen waar je goed in bent.
- 3 Je kunt iets doen waarvoor je betaald wordt.
- 4 Je kunt iets doen wat de wereld nodig heeft.

Er is echter nog een vijfde mogelijkheid, de beste, namelijk de combinatie van die vier. De combinatie van passie, missie, beroep en roeping is waar de reden tot zijn te vinden is. Als je dit schema bekijkt, stel jezelf dan de vraag waar jij je bevindt met dit werk. In welk domein zit je? Werk je vanuit je passie? Of ben je vooral een professional die ergens heel goed in is? Of heb je soms een roeping in de wereld en vind je het ook nog heel leuk om daaraan te werken? En wat nu als je ergens heel goed in bent, het is ook nog goed voor de wereld en je krijgt ervoor betaald, maar je vindt er zelf helemaal niets aan? In dat laatste geval zul je je comfortabel

en tegelijkertijd heel leeg voelen. Misschien heb je een zogenoemde *bullshit*baan en vraag je je af waar het allemaal toe dient. Dan kun je weliswaar voldoening halen uit het werk en je tegelijkertijd waardeloos voelen. Of stel je doet iets belangrijks voor de wereld, je krijgt ervoor betaald, maar je bent er eigenlijk niet zo goed in. Dit leidt tot opwinding, maar ook tot onzekerheid. Tot slot is

er nog de optie dat je doet wat je echt leuk vindt, dat de wereld er misschien ook wel beter van wordt, maar dat je er niet voor betaald krijgt. Laten we zeggen, de typische positie van de kunstenaar. Die positie leidt tot geluk, maar niet per se tot rijkdom.

TOEKOMST

Een dichter schreef dat iemand zei dat er geen oplossingen bestaan
maar aanpassingen
geen problemen maar veranderingen
dat je de toekomst zowel óp je neemt als met rúst laat
de dichter schreef over iemand
die groenten verbouwde en tijdens het zaaien zei:
'we stoppen de toekomst hier eerst maar eens diep in de grond'
er waren eens zondagen die tijdelijke weken duurden
elke dag was het tijdelijk zondag in nederland
god verspreidde de suggestie
dat de wereld zichzelf transformeerde
in het oog van haar eigen storm: een wijdopen oog
dat stomverbaasd de ruimte intuurde zonder te weten
hoe het van binnen werd aangevreten door virussen, microben en bacteriën
die ons definitief onder stroom zetten
die het zich wereldwijd lieten smaken
die ons verplicht deden verlangen naar een volgende toekomst
waarin we wel met ze zouden moeten samenwerken
omdat zij niet van plan waren te verhuizen naar een andere planeet
al namen ze graag het vliegtuig
ons verschrikt achterlatend in onze krimpende comfortzone
die voor velen trouwens eerder al helemaal niet zo comfortabel was
kom op virussen
praat met ons
we houden niet van sluipmoordenaars
waar gaat de reis naartoe?

geruisloze steden van april
torenhoge leegstaande kantoorpanden
de dystopie die de adem benam
wie buiten de agglomeraties woonde haalde de schouders op:
what's new citizens, hier is het iedere weekdag
zondag rustdag bezinningsdag
maar feestdag?
zoveel viel niet meer te vieren

*een bliksemschicht flitst
en een purperreiger schreeuwt
in de duisternis*

schreef haikudichter bashō eind zeventiende eeuw
vr-beelden uit een ver verleden
alarm voor wie het hoort
'zonder het te beseffen leven we in een revolutionaire tijd,' schreef
floris van alkemade
in zijn visionaire, richtinggevende essay 'de toekomst van nederland'
dromen in plaats van doemdenken
niet zo makkelijk voor wie zijn bestaanszekerheid ziet afkalven
zich opgehokt voelt
buitengesloten
geen buffers heeft om tegenaan te leunen
tijdens het beluisteren van de toekomstmuziek
maar het kan! jubelde adelheid roosen door de telefoon
'op bevel van een stelletje virussen gebeurt wat je nooit kon geloven'
'er is verandering mogelijk voor iedereen tegelijk'
'bedenk een nieuw sociaal contract'
'zet het klimaat aan de knoppen!'
'als de nood eens eindelijk hoog genoeg is,' juichte ze
'frappez toujours,' zei iemand
blijf roffelen dat er geen problemen zijn maar veranderingen
hamer op die driehonderd politieke gehoorbeentjes
herschep een wereld
shyhigh scifi sciencefiction
frappez toujours!

willen we geen oplossingen maar aanpassingen
die iedereen weerbaar maakt?
willen we dat met elkaar?
niemand meer buitensluiten?
nog een andere dichter schreef:
'het kan niet lang meer duren
of de beschaving komt weer in beweging
traag als een gletsjer maar we gaan vooruit
het kan niet lang meer duren
of er wordt een geluksgen ontdekt
gratis af te halen bij iedere apotheek
fysieke ongemakken raken uit de tijd
je kunt zo oud worden als je wilt
de dood wordt een zeldzame aandoening
het kan niet lang meer duren
of op alle scholen wordt het vak liefde gegeven
en het vak toekomst
en het vak fictie

en het vak consumptie
en het vak verslaving
en het vak vergeving
en het vak ambachten
en het vak armoede
en het vak gelijkheid
en het vak basisinkomen
je kunt er zelfs examen in doen
het kan niet lang meer duren
of de deuren van alle huizen blijven open staan
je kunt aanschuiven aan elke tafel
het kan niet lang meer duren
of we mogen iedere dag opnieuw kiezen wat we willen zijn
man of vrouw, zwart of wit, god of kind, of t of h of l of b of q of i of p of non
of alles tegelijk
het kan niet lang meer duren
of we krijgen er een zintuig bij
waarmee je vanaf grote hoogte
je eigen leven kunt bekijken
je denkt dat het rimpelingen zijn,
de gebeurtenissen in je leven
geen revoluties?
wel revoluties
het kan niet lang meer duren of we weten
wat de echte omslagen zijn'

Inleiding bij het webinar (11 juni 2020) over de *Toekomst*

Met bijdragen van:
Tinkebell
Arjen van Witteloostuijn
Ineke Sluiter
Martha Meerman

Wat vraagt het basisinkomen ?

'ZE HOUDEN HUN VINGER IN DE DIJK, MAAR HEBBEN GEEN BENUL WAAR HET WATER VANDAAN KOMT'

Door onze medewerker Merel van Lookeren

Tijdens de coronacrisis moesten podia, bioscopen, theaters en zelfs bibliotheken hun deuren sluiten. Zelden is er zo rigoreus ingegrepen om een crisis te bestrijden. Zelden werd de kunst zo gemakkelijk geofferd. We spraken met de 103-jarige kunstenaar én econoom Frans Meerderhert over de crisis, de mens, de kunst, de economie en het basisinkomen.

Er zijn nog maar weinigen die kunnen beweren ooggetuige te zijn geweest van zo'n beetje de hele twintigste eeuw. Frans Meerderhert is een van hen. Hij werd in 1907 geboren in Den Haag, als zoon van een touwslager. Op zijn veertiende ging hij bij zijn oom in de leer als fijn- en beletteringsschilder. In 1936 belandde hij tijdens een pelgrimstocht in Spanje, waar hij betrokken raakte bij de Spaanse Burgeroorlog. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verbleef hij in Engeland. Hij studeerde er economie aan de universiteit van Manchester. John Hicks, de latere Nobelprijswinnaar, behoorde tot een van zijn leermeesters. Na de oorlog besloot hij om in Londen te blijven. Een tijd lang zou hij er samenwerken met Oliver Franks, de Britse onderhandelaar ten tijde van het Marshallplan. In de jaren '50 keerde hij terug naar zijn geboorteland en begon weer te schilderen. Zijn schilderwerk wisselde hij af met zijn werk als econoom. Later maakte hij deel uit van de entourage rond Sicco Mansholt ten tijde van diens landbouwcommissariaat in Brussel. Hij heeft dan al een tentoonstelling van zijn werk in Londen gehad en het Stedelijk Museum in Amsterdam koopt zijn werk. Sinds de jaren tachtig woont en werkt hij in Zaltbommel.

U heeft langer dan een eeuw deelgenomen aan het leven hier op aarde, en heeft zowel in de economie als de kunst uw wortels. Hoe kijkt u aan tegen het idee van een universeel basisinkomen?

Neemt u mij het niet kwalijk als ik deze vraag hypothetisch beantwoord, als een soort gedachtenexperiment. Het betreft een maatregel van de overheid neem ik aan? Dan zou mijn eerste tegenvraag zijn: wat is het doel van deze maatregel? Uit het antwoord op deze vraag mag je hopen iets van een sociale visie te kunnen opmaken. Ik bedoel: een idee waar je met deze samenleving naartoe wilt, zonder daarbij alle huidige en toekomstige problemen uit het oog te verliezen. Ik ben bang dat dit voor de huidige politici een stap te ver is. Zij houden hun vinger in de dijk, maar hebben geen benul waar het water vandaan komt.

Kunt u de vraag niet als afzonderlijk thema beschouwen?

Nee, je schildert je huis toch ook niet terwijl het hout verrot is? Maar misschien is het beter om eerst te kijken naar een fundamentele vraag. Wanneer u aan het basisinkomen denkt gaat u waarschijnlijk uit van een bedrag per persoon, per tijdseenheid. Ergo, je wordt geboren en meteen vertegenwoordig je deze waarde. Wil je meer waarde vertegenwoordigen zal je die op eigen kracht moeten verdienen.

Precies zo zal het zijn. Dat is toch een vruchtbaar idee?

Mijn idee is: wil je dit experiment uitvoeren, dan zal je eerst moet weten wat de waarde van de dingen is. Laat dat nou net het probleem zijn van deze tijd: het op waarde schatten van de dingen. Toen ik jong was en nauwelijks geld had, at ik één keer per week een behoorlijke maaltijd in een restaurant in de stad. De eigenaar, een aardige vent, kende mijn situatie en zei: jij bent toch schilder, teken maar wat en daar betaal je mee. Dat deed ik en spoedig at ik daar twee keer per week, want dat vond ik een prima afspraak. Op een dag zegt hij tegen mij: ik heb nou twintig tekeningen van jou, maar hoe meer jij hier eet hoe minder die dingen waard worden. Zou je je energie niet eens in een mooi olieverfschilderij stoppen? Dat was mijn eerste confrontatie met het principe van vraag en aanbod. Mijn leermeester Hicks heeft mij veel geleerd over schaarste en overvloed. In zijn *The Theory of Wages* liet hij duidelijk zien wat inkomenshoogte doet met het bestedingspatroon van de burger, en hoe de markt daarop reageert.

*Wat bedoelt u precies met de waarde der dingen?
De economische of de morele waarde?*

Aha, de kern van het probleem! Laat ik een voorbeeld geven. Toen ik in de Spaanse Burgeroorlog belandde, naïef als ik was, vocht ik zij aan zij met jongens van alle gezindten en uit alle windstreken tegen wat in onze ogen de feodale vijand was. Wij deden dat omdat we vonden dat dat moest. Arbeiders, studenten, boeren, allen aangestoken door de sociale revolutie, steunden elkaar. Vergeet niet: de dood was altijd dichtbij. De Eerste Wereldoorlog, waarin aanvankelijk miljoenen zingend de ondergang tegemoet liepen, was nog maar net achter de rug. Wat ik hiermee wil zeggen: blijkbaar vonden wij toen het leven minder waard dan ons ideaal. Er was een hoger doel. Sindsdien is de wereldbevolking bijna verviervoudigd. Van twee miljard in 1930 naar bijna acht miljard op dit moment. Als we daar het marktdenken op loslaten, zou de waarde van een mensenleven dus evenredig moeten dalen. Maar wat gebeurt er? Onze schaarste is afgenomen met 400%, terwijl we denken dat onze waarde is vertienvoudigd.

U vindt dus eigenlijk dat de mens minder waard is geworden.

Geen enkele bestaande economische theorie zal dit verloochenen. Maar de markt heeft geen baat bij onze minderwaardigheid. De markt heeft baat bij de verheerlijking van het unieke, waardevolle individu. Vergis je niet, die uniciteit koop je! Door alles wat je koopt, merken voorop, koop je een identiteit. Iedereen wil bekend zijn. Allemaal gebakken lucht natuurlijk. We pronken met onze gekochte 'schaarste', omdat we niet kunnen verdragen dat we feitelijk niet uniek zijn.

Is dat niet altijd zo geweest?

Nou, eeuwenlang was de mores: overleven en voortplanten. Genoeg voedsel en een dak boven je hoofd. Jezelf onderscheiden was eigenlijk alleen weggelegd voor iemand met een groot vermogen of talent, welk talent dat dan ook was. Schilderen, handelen, navigeren, vechten, noem maar op. Parallel aan de feitelijke devaluatie van de mens loopt de devaluatie van kunde en expertise. Vroeger moest je, als je ervan overtuigd was dat je mening gehoord moest worden, een brief naar een krant sturen. Bij hoge uitzondering werd jouw betoog geplaatst. Nu verhandelen de grote internetgiganten meningen en informatie per opbod. Het internet verbindt niet, het hitst op. Volgens mij zijn dit de problemen die we eerst moeten oplossen voor we het over een basisinkomen kunnen hebben. Laat ik het zo zeggen: de waarheid is schaars, geef iedereen een basiswaarheid!

Dat is nogal wat: devaluatie van de mens, van kennis en...

Wat echt schaars is en steeds schaarser wordt: openbare ruimte, schoon water, natuur. De dieren en plantenwereld, die onontbeerlijk is voor ons bestaan, wordt systematisch vernietigd. Of misbruikt voor geldelijk gewin van het individu. Is dat individu een aap of een worm? Nee het is de mens. Door god gezonden, al zegt hij dat zelf.

...al wat gemeenschappelijk is.

De conclusie: we hebben het gevoel dat we geregeerd worden door vraag en aanbod, de markt. Maar wij zijn het die die markt kunstmatig in stand houden en tegelijkertijd haar regels niet eerbiedigen.

Hoe komt dat alles zo?

Omdat wij *de mens* tot het belangrijkste op aarde hebben gemaakt. Als u dan naar mij toekomt en mij vraagt, moeten wij de mens – de mens! – belonen met een basisinkomen, een leefgeld, komt in mij de vraag op: verdient de mens dit werkelijk?

Uw antwoord lijkt me duidelijk. Het is een retorische vraag neem ik aan?

Ik denk dat het zeker een heleboel onzinnige instanties zal elimineren. En daarbij ingewikkelde regelgeving, die elk jaar aangepast dient te worden afhankelijk van welke politieke wind er waait, overbodig maakt. Dus ik zie zeker voordelen, maar zolang we onszelf de echte fundamentele vragen niet durven stellen, is dit een schijnoplossing voor de werkelijke ongelijkheid.

Weet u, elke beslissing die genomen wordt, wordt afgewogen op de weegschaal van kosten en baten en niet op die van goed en kwaad. Kosten en baten vormen een rekensom; goed en kwaad vragen om principiële keuzes, met bijbehorende consequenties. Maar die gaan we liever uit de weg. We vinden een ongestoord leven immers belangrijker dan principes. In de jaren zeventig was het tekort aan olie en de autoloze zondag een resultaat van een principiële beslissing. Eén van laatste.

Alles is terug te voeren op het grondbeginsel van de westerse economie: de ongelijkheid binnen de drie factoren die nodig zijn voor het productieproces. Kapitaal, arbeid en grondstof. Het kapitaal (lees: de aandeelhouders) is niet meer geïnteresseerd in continuïteit of de lange termijn. Dus ook niet in het welzijn van de factor arbeid (de werknemer). Alles draait om snelle winst zonder verantwoordelijkheid. Overheden faciliteren dit eerder met wetgeving dan dat ze het tegengaan. Ik geloof dat ik u niet hoeft uit te leggen wat voor een belastingparadijs Nederland is. Het grondbeginsel van een rechtvaardige economie wordt hier met voeten getreden.

Juist vanuit deze analyse, waarin, zoals u opmerkt het welzijn van de werknemer ten koste gaat van de snelle winst van de belegger, is een basisinkomen toch een begin van een oplossing?

Wellicht, maar daarvoor zou ik graag zien dat we teruggaan naar de fundamentele vraag naar de waarde van alles. Het eerste wat ik zou doen is alle subsidies, die de waarde van iets vertroebelen, weghalen.

Dat is niet niks. U doelt daarmee ook op die voor de kunsten?

Juist die voor de kunsten! We weten niet meer wat de waarde van iets is, omdat we misschien wel bang zijn dat die waarde veel hoger is dan wij dachten. Landbouwsubsidies weg ermee. De industriële subsidies zijn vele malen hoger dan de fooi die naar de kunsten gaat, dus het lijkt me een mooi experiment. Breng de landbouw en veeteelt terug tot normale en duurzame proporties. En betaal wat het waard is. Ook in de kunsten zijn er vele dogma's. Over de hele wereld staan er meer kunstvoorwerpen in depots dan dat er getoond worden. Maar oh wee als een museum een schilderij wil verkopen. Mag niet! Zoek maar eens op wat *free ports* zijn en hoeveel kunst daarin verborgen ligt. De hele hedendaagse beeldende kunst zou je er mee kunnen financieren. Dode kunst is heilig, levende kunst is bedreigend. Van Gogh zou het prachtig vinden als door de verkoop van één van zijn schilderijen een trits jonge kunstenaars en instellingen kunnen overleven. Om met de dichter Kaváfis te spreken: het halve huis moet worden neergehaald.

Om op dat laatste in te gaan, denkt u niet dat dat nu juist is gebeurd?

Ik vind de aanpak van de huidige pandemie werkelijk erg bangelijk en het onderstreept nogmaals de overwaardering van het menselijk leven.

U kent toch ook de beelden uit Italië. Of uit de ziekenhuizen in Luik. U zult daar ongetwijfeld van geschrokken zijn. Als die aanpak in uw optiek werkelijk vanuit angst wordt ingezet, wat zou u dan doen?

Helemaal niets! Het is een geschenk uit de hemel. Dor hout zorgt uiteindelijk voor nieuw leven, maar het moet wel eerst vallen. Laat het gaan. Goed er sterven wat mensen, maar wat mij betreft te weinig. De Spaanse griep zou de aarde pas echt goed doen. Ik ben ook helemaal niet tegen de doodstraf. Wij zijn zo goed in onszelf voor de gek houden. Wij leven in een van de kleinste landen ter wereld met 17

miljoen mensen. Wij slachten per dag 1,7 miljoen dieren, waarvan de meeste in werkelijk erbarmelijk omstandigheden hebben geleefd. Wat zeg ik, geleefd? Ze zijn langzaam doodgegaan. En wij zijn tegen de doodstraf. Dat vinden wij onmenselijk. Daar moet ik om lachen. *Haha*. Lief zeehondje, stom varken. Maar ach, de aaibaarheid hè. Ik kom weer terug bij mijn uitgangspunt. We overschatten de menselijke waarde schromelijk.

Vindt u uzelf een radicaal?

Ik ben een realistische romanticus met humanistische trekjes, in die zin dat de ware humanist de beperking van de mens inziet. Weet u, de meeste humanisten overschatten de mens.

Dat is me inmiddels wel duidelijk. Ik zou graag terugkeren naar uw dubbele worteling in de kunst en economie. Ik vond een aantal artikelen van uw hand, allemaal betreffende economische vraagstukken, maar nooit over kunst. Vond u uzelf eigenlijk wel een goed kunstenaar?

Ik was een beter econoom, maar vond schilderen leuker. Ziedaar mijn dilemma. Maar goed, wat is de maat der dingen? En wie neemt mij de maat? Het opperwezen? Laat me niet lachen. Ik ben 103 en ik heb altijd met plezier gewerkt en sommige mensen zagen wat in mijn werk en hingen het op en daar is alles mee gezegd. Ik kon er zelfs van eten, ha! Misschien had ik politicus moeten worden om echt iets te betekenen.

Dus u gelooft niet dat kunstenaars de wereld kunnen veranderen. Dat dat zelfs hun taak niet is, maar die van politici. Stel u was politicus, wat zou u dan doen?

Ik ben nu te oud, maar ik vind het aardig om erover te filosoferen. Waarschijnlijk zou ik een verlicht despoot zijn – voor de één een gruwel voor de ander een zegen. In ieder geval zou ik kerk en staat weer scheiden. Geen overheidsgeld naar kerken, moskeeën of wat dan ook. Alleen openbaar onderwijs. Lager- en middelbaar-onderwijsinstellingen mogen maximaal uit 400 leerlingen bestaan met klassen van maximaal twintig leerlingen. In de ochtend: de basisvaardigheden; in de middag: sport, spel en kunst. Elke school teruggebracht naar de essentie. Leerkrachten bepalen zelf de stof. Ze zijn hoog opgeleid en verdienen navenant. Bovendien hebben ze naast de basisvaardigheden een specialisatie in sport, spel of kunst.

Het beroep manager zou ik verbieden.

Sociale dienstplicht van een jaar voor iedereen, waarin je jezelf dienstbaar maakt aan de noden in de samenleving. Waarna het studeren gratis is.

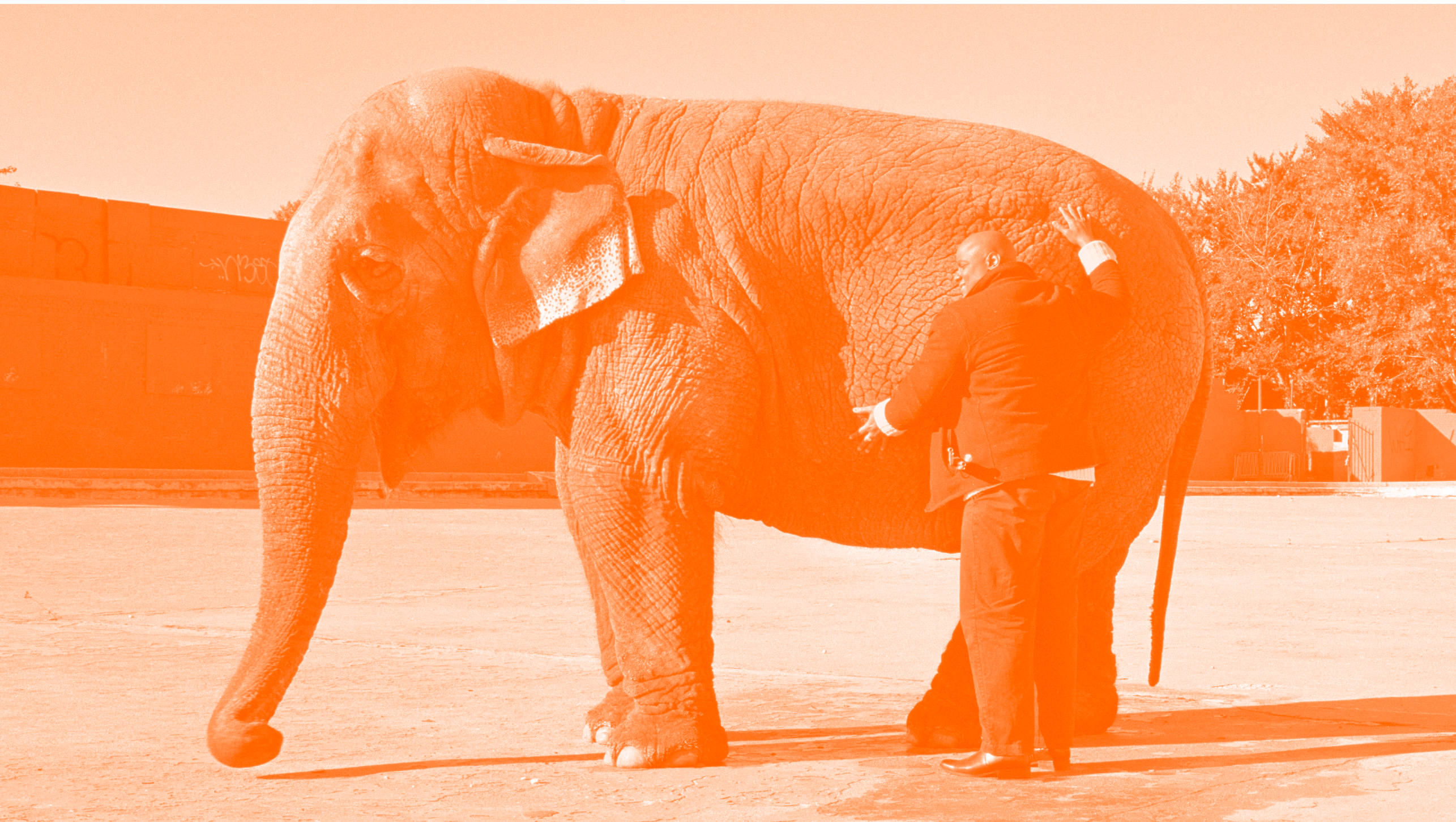
Scheiding van het internet. Eén openbaar, niet commercieel, informatief, wetenschappelijk netwerk. En één commercieel voor al het andere. De gasbel alsnog oppompen, gedupeerden compenseren, en de rest van het geld gebruiken voor verduurzaming. Eén belasting, progressief. En wie vervuult betaalt. Niets nieuws onder de zon. En vooruit doe dat basisinkomen er ook maar bij.

En de kunsten, wat moeten die dan?

De kunsten moeten niets. Hoort u wat u zegt? Wat de kunst moet?!

De kunst mag er zijn. Dat is voldoende. Is welkom aan tafel.

Of misschien beter: schaf de kunst af, verbiedt het. Verban de idioten die zich eraan te goed doen en de sukkel die het maken en uitvoeren. Jaag ze op, zet premies op hun hoofd. Dat levert waarschijnlijk meer goede kunst op dan wat ze nu van ons vragen: 'Hier heeft u 10 cent. Wilt u nu alstublieft de sociale ongelijkheid in de samenleving op inclusieve, diverse, eerlijke, groene wijze vormgeven in beeld en geluid. En, o ja, wel op een exclusieve ondernemende wijze natuurlijk. Marktconform. Zodat de kunst, gelijk het pak van C&A, past in elke stand.

Javier Téllez, *Letter on the Blind for the Use of Those Who See*, 2007
16 mm film overgezet naar digitale video, zwart-wit, 5.1 dolby surround sound, 27 min 36 sec
Courtesy van de kunstenaar en Galerie Peter Kilchmann, Zürich

POLITIEK SPECTRUM

Is invoering van het basisinkomen een teken van morele politieke groei?
overheidsverantwoordelijkheid
slimme actie op een broos historisch moment?
buffer om weerbaar te blijven
of stupid generosity met inflatie tot gevolg?
stabiele koopkracht – daar houden bedrijven van –
stabiël dak boven je hoofd – daar houden burgers van –
speelt het basisinkomen een rol bij een radicale inkomensherverdeling?
zien we een rol voor hem binnen een nieuw sociaal contract
of is het maar een doekje voor het bloeden?
leidt het af van grote supranationale thema's
laat ons ooit één keer – per gedroomde helikopter – een rechtvaardiger wereld
schetsen
het basisinkomen daar beneden lijkt politieke partijkleuren te mengen
maar als je blauw rood groen en bruin door elkaar spatelt krijg je
derriekleurige kledderspuitverf
je ziet de kronkelende bruine slootjes tussen droge, vergeelde oevers

en ineens leek het forum voor democratie ook helemaal vóór, we hoorden
het per radio:
de wakers van nationale cultuur nemen het op voor wat kwetsbaar is?
dit leidt af want investering propria causa en eigen zak, etc.
het basisinkomen is een sterk trapleertje om langs af te dalen naar glibberige
stemmers die zich bedreigd voelen in hun welvaart
is het basisinkomen daarom rechts én links
of is het de politiek voorbij?
in deze brandbare maanden blikken we vooruit op broodnodige transities
is het basisinkomen daarin een druppel op een gloeiende plaat?
de wereld staat intussen in de hens
in de verenigde staten werd een lont aangestoken met de dood van floyd
op de straten en pleinen van de grote steden is een lading tot ontploffing gebracht
in nederland: ook woedende waardige menigten in gemengde kleuren
losgezongen van de ruzie tussen stedelijke driehoeken en politieke vierkanten,
dit leidt af
hier: armoede van twee miljoen oude en nieuwe nederlanders
uitvergroete zwarte-pietdiscussie
etnisch profileren of wie er het eerste uitvliegt
hoofdschuddende klimaatdoelen
onze nationale vervuiler die als een roofvogel terug de lucht in wordt gesmeten
beursgenoteerd bedrijf dat de hand ophield bij de overheid
dit leidt af
beste overheid, weiger steun aan bedrijven die niet tillen aan recht, fairshare
en duurzaamheid (*de volkskrant*, 25 april 2020)
met handjes en tandjes zit die overheid vast aan de keten van old-young-old-
boysnetworkklonten

boven die klonten van staatsbestuur en ceo's fladderen
bregmans 'taxes taxes taxes!' als een zwarte vloek...
tijdelijk kwetsbaar personeel zonder contract neemt geen deel
het leidt af

wat zijn de samenhangen?

wat zijn hier de samenhangen?

wat zijn alle samenhangen?

kunnen alle davids van de wereld de goliathen bevechten, die grootverdienende
netwerkgiganten, zonder reddeloos verstrikt te raken in hun geheime netwerk
of moeten david en goliath samenwerken in één lichtgevend sociaal web
tussen welke extremen laveren ze dan?

Inleiding bij het webinar (8 juni 2020) *Politiek spectrum*

Met bijdragen van:
Wendelien van Oldenborgh
Abram de Swaan
Femke Roosma
Ewald Engelen

EEN MAXIMAAL AANTAL LICHAMEN. OVER WERK, TIJD EN EEN ONVOORWAARDELIJK BASISINKOMEN

Wendelien van Oldenborgh

*But then at the same time I think we need to think the world anew.
I say: I think we need to move toward the end of the world as we know it.*

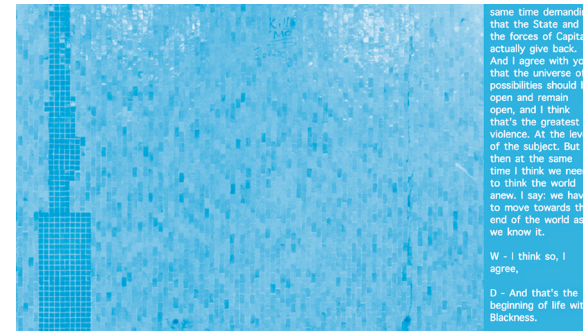
—Denise Ferreira Da Silva
*Footnote to From Left to Night, 2015*¹

In een *online event* in mei 2020, waarbij de Duitse vertaling van zijn boek *An Apartment on Uranus* werd gelanceerd, verzekerde de politiek denker en curator Paul B. Preciado ons: *'We are living through a revolution'*.² Hij doelde daarbij op een historisch moment, waarin de revolutie niet de vorm aanneemt van een grote globale beweging, maar waarin er tegelijkertijd overal onafhankelijke bewegingen gaande zijn. Die bewegingen hebben tot doel het bestaande paradigma, gestoeld op een allesbepalende economische rationale, te veranderen. Tegelijkertijd worden de bewegingen die zich uit marginale posities worstelen, hard bevochten door counter-revolutionaire groeperingen. Denk aan hoe de Afrikaans-Amerikaanse roep om gerechtigheid door de Black Lives Matter-beweging in korte tijd een enorme support wist te vergaren, met ook in Europa grote repercussies. Denk ook aan hoe in Polen al maanden grote protesten gaande zijn tegen het totaalverbod op abortus dat de rechts-conservatieve regering doorvoerde. Op hetzelfde moment worden conservatieve, rechts-radicalen bewegingen steeds actiever. Zo werd in augustus 2020 in Berlijn de Reichstag bestormd door een groep neonazi's tezamen met verschillende 'vrijheidsbewegingen'. Zij vinden elkaar in complottheorieën en hebben organisatorische lijnen naar de ultrarechtse John Birch Society.³ Het tumult is groot en de *clashes* zijn hard.

Paul B. Preciado ziet zichzelf als voortdurend in transitie: eerst lichamelijk, door te experimenteren met testosteron op zijn ogeschijnlijk vrouwelijk lichaam, vervolgens legaal en administratief, van Beatriz Preciado naar Paul B. Preciado, en verder van rol tot rol in het culturele veld als radicaal feminist, auteur en curator. In het zojuist aangehaalde gesprek zei hij iets wat mij inspireerde: 'Wat mij duidelijk werd, is dat het niet langer om mijn transitie ging, maar dat wij thans als gehele planeet een transitie ondergaan.' Er is sprake van een paradigmaverschuiving die even groot is als die van het zestiende-eeuwse Europa, dat van een orale, naar een cultuur van het schrift en vervolgens naar een cultuur van het boek overging. In die vorige verschuiving kwam de 'moderne mens' als individu, waartoe alle lichamen zich moesten gaan verhouden, centraal te staan. In die tijd werd vanuit Europa het

Wendelien van Oldenborgh,
Footnote#1 to From Left to Night, 2015
7 min, stills van de video

koloniaal project gelanceerd dat de taxonomieën creëerde die ons tot op heden definiëren als subjecten, en ons van elkaar en van alle andere lichamen onderscheiden. Die kolonialistische onderneming bracht een patriarchaal, koloniaal, kapitalistisch paradigma dat ons op alle vlakken heeft gevormd, dat wil zeggen in termen van subjectiviteit, kennis en bezigheden. Wij ervaren onszelf bijvoorbeeld als individuen die activiteiten verdelen tussen werk en niet-werk. Maar dat paradigma, dat de concepten van mens-zijn en van tijd en ruimte leverde waarmee we ook nu nog onze samenlevingen inrichten, lijkt onder druk te staan. De tweedeling in genders wordt ter discussie gesteld om ruimte te creëren voor meerdere vormen. Structureel racisme wordt bevochten en daarbij het concept 'ras' verworpen. Het concept ruimte, waarbij afbakening en eigendom een steeds belangrijker rol in zijn gaan nemen, krijgt een nieuwe betekenis, bijvoorbeeld vanuit het perspectief van de *commons*.⁴ Aan het einde van de vorige eeuw schreef de Caraïbische filosofe Sylvia Wynter al dat het humanisme – de kern van dit paradigma – geen ruimte biedt voor de gehele mensheid.⁵ Een radicale transitie naar een ander wereldbeeld zou wel eens de enige manier kunnen zijn, zoals ook Denise Ferreira Da Silva claimt, om structurele ongelijkheid eens en voor al te overwinnen.

Als deze paradigmaverschuiving inderdaad al gaande is, en we utopische maar ook dystopische scenario's onder onze eigen ogen zien afspelen, is het van belang goed op te letten. Juist nu kunnen we die verschuiving een handje helpen en haar een richting op duwen die we wenselijk achten, zodat een maximaal aantal lichamen de aanwezige energie gaat delen en uitwisselen.

Een maximaal aantal lichamen, schrijf ik, niet: ‘mensen’ of ‘subjecten’. Een provocatie misschien, maar zoals Sylvia Wynter schreef in haar essay ‘No Humans Involved’⁶, heeft, in de westerse democratieën, niet ieder lichaam een politiek bestaan, laat staan dat elk menselijk lichaam een erkend subjectief bestaan zou hebben. Neem de zwaar onderbetaalde, of zelfs niet-betaalde werkers die onze consumptie mogelijk maken; of zie de mensen die onderweg zijn, vaak verjaagd door kapitalistische extractie en de daaruit voortkomende oorlogen, mensen die nergens een status krijgen, of zelfs de dood vinden aan de zuidgrens van Europa; of denk aan de trans personen die in een legale, administratieve crisis verkeren omdat ambtelijke regels hun gender niet erkennen; maar denk ook aan de dieren, vegetaties, rotsen, bergketens, en rivieren: lichamen die het leven op deze planeet in balans houden. Kortom, denk aan al die lichamen die in een echt leefbare, globale situatie moeten kunnen floreren, en niet, zoals nu het geval is, slechts uitgebuit en uitgeput worden.

In maart 2020 groeide het besef dat de COVID-19-pandemie ons dwingt onze activiteiten aan te passen. Tijd bijvoorbeeld, werd voor mij persoonlijk opeens aanwezig en tastbaar. De tijd strekte zich uit, maar vloog tegelijkertijd voorbij. Een dag leek eindeloos, maar opeens was er een maand om. Een maand waarin normaalgesproken een wervelwind van activiteit, met bijbehorend gevoel van productiviteit, had plaatsgevonden, lag nu leeg en stil achter me. Maar tijd kreeg ook een nieuwe dimensie. Tijd kon strekken en krimpen tegelijk, kwam terug in cirkels, kon worden gegeven aan iets of iemand waarmee eerder geen gedeelde tijd had bestaan. Ik denk dat die eerste *lockdown* ons in Noord-Europa deed beseffen hoezeer we ons de meetbare tijd der efficiëntie eigen hadden gemaakt; en hoe dat ook anders zou kunnen. Nu, bijna een jaar later en nog altijd levend onder restricties, zijn velen weer terug bij het gevoel van de dwingende tijd. Zonder beweging krijgt tijd toch een andere dimensie en in veel gevallen is ook de tijdsdruk juist weer toegenomen. Studenten en schoolkinderen die zich niet verplaatsen, maar toch hun lessen en colleges volgen, verliezen wellicht hun gevoel van tijd, dat verbonden was met een ruimtelijke ervaring van het naar een school of universiteit gaan.

Lineaire tijd, progressieve tijd, en een dag-verdeeld-in-werkuren-tijd: het zijn ideeën die voortkomen uit het paradigma van waaruit we nu langzaam vertrekken. In de overgang naar een nieuwe wereld, zullen deze ideeën van tijd veranderen en komt er ruimte voor andere ervaringen, zoals die in niet-westerse kennissystemen met een geheel andere conceptie van tijd. Voor de oorspronkelijke bewoners van Australië bijvoorbeeld, bestaat tijd niet als een horizontale lijn, maar eerder in een verticale set van relaties tot het huidige moment. Het verleden is een concept dat door het heden heen beweegt en met het gevoel van ‘zelf’, maar ook van ‘plek’ is verbonden.⁷

Met dit in gedachte vraag ik me af of de invoering van het onvoorwaardelijk basisinkomen de mogelijkheid biedt onze relatie tot tijd zodanig te veranderen dat daarmee ook een geheel nieuw wereldbeeld kan ontstaan.

In een gesprek met Philippe Van Parijs, auteur van *Basic Income, A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy*, vraagt de kunstenaar Hannah Black of het ‘universeel basisinkomen onderdeel kan zijn van een overgang, zo niet de plotse-linge afschaffing van onze afhankelijkheid van het loon en de markt om te

overleven.’ Een overgang die ze beschrijft als een passage ‘naar een wereldwijde solidariteit onder de gemeenschappen, dieren en virussen, allen die deze wereld delen.’ Ze hoopt dat in zo’n overgang de mensen de tijd en ruimte vinden om zich de transformatie van de wereld voor te stellen, waarin niet langer sprake is van extractie en exploitatie.⁸ Ook Hannah Black denkt dat binnen de huidige crisis het basisinkomen de ruimte creëert voor een transformatie van de wereld met een positieve uitkomst voor een maximaal aantal lichamen.

Als kunstenaar staat mijn ‘werk’ niet in directe relatie tot de middelen die ik nodig heb om te overleven. Mijn werk, dat wil zeggen de *effort* en tijd die ik besteed aan het maken van kunst, is moeilijk in directe monetaire waarde te vertalen. En vaak komen de middelen om te overleven van randactiviteiten die ik, hoewel ze gerelateerd zijn aan mijn kennis en praktijk, niet ‘mijn werk’ noem. Ik denk dat dit voor veel kunstenaars geldt.

Als feministe kan ik daar bovendien aan toevoegen dat ook reproductief en educatief werk vaak zonder loon of marktwaarde zijn. Bovendien zijn tegenwoordig in veel beroepen activiteiten die bij ‘werk’ horen de privé sfeer binnengedrongen. Er is veel te zeggen over de huidige (non)condities van deze werksituaties. Echter, een heel ander voorbeeld waartoe de perverse, monetaire logica van handelingen en tijdsbesteding voert, vinden we in onze online bezigheden. We worden ons er langzaam bewust van hoe we de grote techbedrijven als Google, Facebook en Amazon gratis voorzien van bruikbare en verhandelbare data. Alle clicks op het internet zijn geld waard. Dit staat een andere opvatting van werk toe: waarom zou een persoon die haar tijd vult met *gaming*, of shoppend of YouTube-scrollend op de bank hangt, niet ‘aan het werk’ zijn? De informaticus en kunstenaar Jaron Lanier, schrijft in zijn populaire *Ten Arguments to Delete your Social Media Accounts Right Now*, dat het een gezond economisch idee is om mensen te betalen voor de data die nu van hen worden verzameld en verhandeld voor onder andere *machine-learning* en allerlei commerciële doeleinden.⁹

Als we nu het basisinkomen willen gebruiken om op een duurzame manier werk, tijd en inkomen van elkaar los te koppelen, moeten we ook goed nadenken over welke vorm van basisinkomen wenselijk is. Aanvankelijk was het de toevoeging ‘onvoorwaardelijk’ die mijn aandacht trok, maar zelfs dan blijft binnen de huidige mogelijkheden het basisinkomen verbonden aan burgerschap; een privilege dat bevestigd moet worden. Zoals eerder gesteld: er zijn op dit moment genoeg lichamen die hierop geen aanspraak kunnen maken, ongeacht waar ze zich bevinden.

In het eerder geciteerde gesprek met Hannah Black, stelt Philippe Van Parijs heel duidelijk dat én open grenzen én het basisinkomen niet samengaan: ‘Geen enkel genereus systeem dat niet op bijdragen berust is bij open grenzen houdbaar.’ En, zo gaat hij verder, ‘vanwege de transnationale mobiliteit van zowel de potentieel begunstigen als ook de belastinggrondslag, is bij open grenzen een genereus onvoorwaardelijk basisinkomen economisch onmogelijk door te voeren in één land, tenzij alle andere landen er ook een hebben.’ Deze logische conclusie wijst op het belang van een bredere blik. Als een onvoorwaardelijk basisinkomen onverenigbaar is met open grenzen, juist omdat onvoorwaardelijkheid gebonden blijft aan een nationaal burgerschap, moeten we ook de rol van grenzen serieus bevragen.

Onvoorwaardelijk wordt het alleen dan wanneer ieder lichaam aanspraak kan maken op middelen om te overleven. En daarmee komt, hoe je het ook went of keert, direct de vraag op of de natiestaat zoals we die nu kennen, en daarmee ook Fort Europa met diens harde, bewapende buitengrenzen, nog houdbaar is.

Als we de grenzen en ons mens-zijn opnieuw willen denken, en wel in relatie tot *alle* lichamen, moeten we de onhoudbaarheid van de koloniaal-kapitalistische logica waarmee de hele planeet nu georganiseerd is onder ogen zien. Om het onvoorwaardelijk basisinkomen als middel in te zetten om de transitie waarin we ons thans bevinden die richting op te duwen die voor alle lichamen gunstig is, een richting waarbij we tijd, werk en subjectiviteit anders gaan ervaren, moeten we ook de grote vragen niet langer schuwen en ons op de weg begeven die voert naar het einde van de wereld zoals we die kennen.

1
Dit citaat komt uit mijn film *From Left to Night* (2015) en de twee *Footnotes* die een gedeelte vormden van de installatie. *From Left to Night* maakte ik in samenwerking met de feministische essayiste en bedenker van de term 'poethics' Denise Ferreira Da Silva, en ook met Wanderley Moreira Dos Santos, Mehrak Golestan, Louise Shelley, Dean Burke and Romeo K. Gambier. De installatie was onderdeel van een solotentoonstelling in The Showroom in London.
Zie ook: Denise Ferreira Da Silva, 'No Bodies, Law, Raciality and Violence', *Griffith Law Review*, 18.2, 2009; en ook haar 'Speculations on a Transformative Theory of Justice', in: *Hearings: A Reader* (Londen: Sternberg Press, 2017).

2
Paul P. Preciado in een *online lezing en boekpresentatie in HAU*, Berlin. Zie ook zijn *Ein Apartment auf dem Uranus, Chroniken eines Übergangs* (Berlijn: Suhrkamp Verlag, 2020).

3
Alexander Beunder, Laudy van den Heuvel en Peter Keizer, 'Nederlandse complotgroepen werken samen met libertarische Amerikaanse lobbygroep', *De Groene Amsterdammer*, 20 december 2020.

4
Zie bijvoorbeeld Silvia Federici, 'Women, Land Struggles, and the Reconstruction of the Commons', *WorkingUSA. The Journal of Labor and Society*, 14, maart 2011.

5
McKittrick, Katherine (red.): *Sylvia Wynter: On Being Human as Praxis* (Durham: Duke University Press, 2015).

6
Silvia Wynter, 'No Humans Involved, an Open Letter to my Colleagues'. Oorspronkelijk in: *Forum N.H.I. Knowledge for the 21st Century*, 1.1, herfst 1994. Deze tekst uit 1994 werd in 2015 opnieuw gepubliceerd door Publication Studio Hudson. In de tekst legt Wynter uit hoe deze term, die als acroniem N.H.I. wordt gebruikt door de politie als het over zwarte lichamen gaat, ook in andere gebieden van de samenleving geldt.

7
Een mooi voorbeeld hiervan is te vinden in de films van het Karrabing Film Collective.

8
'Basic Instinct', Hannah Black and Philippe Van Parijs discuss Universal Basic Income', *ARTFORUM*, 17 april, 2020.

9
Zie: Jaron Lanier, 'How we need to remake the internet', april 2018; en ook diens bijdrage aan de *Tegenlicht Talk* in oktober 2013. Met dank aan Rob Hamelijnc die me wees op het werk van Jaron Lanier.

UTOPIE OF DYSTOPIE?

Naast de engels-chinese vloek 'may you live in interesting times' noemt wikipedia een verwante vloek: 'wees liever een hond in tijden van rust, dan een mens in tijden van chaos' de aanwakkerende wind van het coronavirus bracht onze samenleving in maart 2020 tot stilstand men zegt krakend interesting times, maar we zijn geen honden we willen wel samen vechten, maar niet om één bot er is momentum voor sociale transformatie geef ons de allerbeste smeerolie om die krakende samenleving niet tandenknarsend, maar soepeler, duurzamer en gelijkwaardiger aan de gang te krijgen wat zijn de opties? wat helpt ons structureel om de samenleving veerkrachtiger te bouwen als een volgende mondiale crisis alweer in gestrekte galop op ons afstormt? onze vragen buitelden over elkaar hoe zorgen we voor wat economisch kraakt en uit zijn voegen valt? welk merk smeerolie kunnen we kiezen? we kozen snel en intuïtief voor eentje dat onze interesse wekte... merk basisinkomen we stelden ons voor dat iedereen bij invoering ervan lenig en gezond blijft beroepssectoren en de culturele makers niet in de laatste plaats we stelden ons voor hoe grote zorgen om zouden buigen naar meervoudige kansen weg van de angst en wel een paar nieuwe schoenen en wel een gevulde ijskast en wel een ov-kaart die je zorgeloos oplaadt maar ook eigen tijd zonder controle op de invulling ervan wel gewoon onze huur of de hypotheek kunnen blijven betalen als massale werkeloosheid uitbreekt onze zelfstandigheid koesterend weg van controle op onze tijdbesteding kunnen ademen en vragen durven stellen naar transities: wat zijn de toekomstige sociaal-economische effecten van basisinkomen op macroniveau het universeel basisinkomen weten we er eigenlijk wel genoeg van? zijn we sociologen? zijn we economen? zijn we niet we zijn vragenstellers we omarmen complexiteit vanuit een 'enkelvoudige' vraag: is de invoering van het basisinkomen een goed idee? de complexiteit van het antwoord opent misschien de doos van pandora misschien opent het een vat vol nieuwe vragen:

is het basisinkomen gratis geld?
werken we niet meer?
liever sociaal dividend?
worden we lui?
en de betaalbaarheid?
wat willen we behouden?
wat willen we delen?
wat kunnen we delen?
wat is een basisinkomen eigenlijk?
is het een utopie?
Is het eng?
wacht ons de dystopie?
schept het nieuwe chaos?
schept het nieuwe waarden?
worden we aardiger?
willen we naar spanje?
waar liggen de extremen?
worden we allemaal kunstenaars?
utopie?
dystopie?
dyfterie?
hysterie?
anemie?
harmonie?

Inleiding bij het webinar (2 juni 2020) *Utopie of dystopie?*

Met bijdragen van:
Arnoud Boot
Arjo Klamer
Ola Mafaalani
Ingrid Robeyns

DE LIEFDADIGE KUNSTENAAR

Dries Verhoeven

Ik stel me voor dat ik een glitterbadpak draag op het podium van een Miss-World-verkiezing. Het spotlicht op mijn gezicht gericht, onder mijn neus een microfoon. De presentator vraagt me naar mijn mening over de nieuwe preciaire klasse, over de nood aan een basisinkomen. Hij vraagt me over de bestaanszekerheid van hen met een fragiele positie, over veiligheid, welzijn, sociale verbondenheid en het afwenden van armoede. Ik was voorbereid op die vraag en antwoord:

‘Het probleem schreeuwt ons toe. Het dogma van economische groei heeft de ethiek verbannen uit politiek en bedrijfsleven. In de industriële wereld, en dus ook in BV Nederland ligt de beslissingsbevoegdheid niet meer in de handen van de politieke leiders, maar bij algoritmes die 24/7 ongestoord en op hoge snelheid zoeken naar de grootst mogelijke winstmarge; Singapore is het voorbeeld. De datacenters ronken van al dat zoeken.

De industrieel kijkt tegenwoordig op zijn scherm en besluit zijn werkzaamheden te verplaatsen naar een lagelonenland of gaat eens praten met een fabrikant van robots. De aspergeteler kijkt op zijn scherm en besluit Nederlandse medewerkers te vervangen door onbeschermden krachten uit Bulgarije. De multinational vreest het risico van willekeurig welk dienstverband en zet een schimmige constructie van onderaannemers op, terwijl hijzelf zich voortaan concentreert op de fabricage van een imago.

Gevolg: De voormalige West-Europese arbeidersklasse is werkeloos of rijdt als zelfstandige zonder personeel met pakketjes en passagiers door onze steden. Ze werkt in de distributiecentra van postorderbedrijven, in haar handen een apparaatje dat de prestaties bijhoudt. Een app heeft het gezag. De zzp'er kijkt op zijn scherm en krijgt het gevoel dat hij behoorlijk verdient, maar zodra ziekte of recessie toeslaat staat hij met lege handen. De invloed van de vakbond is verdwenen, en met de app kun je niet in gesprek. Zie hier het ontstaan van het precariaat, de nieuwe fragiele klasse, een groeiende groep mensen zonder bestaanszekerheid en sociale verbondenheid. Zoals Janis Joplin zong: *Freedom is just another word for nothing left to lose.*

Door al dat outsourcen is de afstand tussen schone en vuile handen vergroot. De glimmende apparaten die we elke dag in onze handen hebben worden niet meer gefabriceerd door de bedrijven die ermee pronken, mijn iPhone is geproduceerd door het Chinese Foxconn, berucht vanwege de vaak tot suicide lopende arbeidsomstandigheden. Er wordt geleden, maar waar precies en onder wiens verantwoordelijkheid is onduidelijk. Een muisklik op Amazon.com maakt ons medeplichtig aan een discutabel bedrijfsmodel, maarikbaar wordt het niet.

Ik denk aan de Amerikaanse soldaat die niet langer zelf in de loopgraven ligt, maar zijn wapen bestuurt via internet. Bloed en modder zijn vervangen door glasvezels.’

Waarom draag ik een glitterbadpak bij het uitspreken van deze woorden?

Voor deze publicatie werd me gevraagd te dromen, om oplossingen aan te dragen voor een *reset*, om een toekomstscenario te schetsen waarin een basisinkomen is ingevoerd. Maar in een poging een antwoord te formuleren haperde ik. Ik voelde weerstand om te praten met een zogezegd neutraal wit overhemd aan, met een ernstige witte mannenkop achter een pretentieuze kathedraal of in een plechtig lettertype in een serieuze publicatie.

Voor mijn gevoel werd er iets profetisch van mij verwacht, iets hoopvol, richtinggevend. Nog los van de vraag of ik die woorden heb, voelde ik weerstand om een beeld van het kunstenveld te bevestigen dat mij té dicht bij de journalistiek en de wetenschap ligt. De kunsten zijn voor mij zoveel méér dan een maatschappelijke denktank, misschien zelfs het diametraal tegenovergestelde.

Mijn gedachten dwaalden af richting de liefdadige kunsten, richting kunstenaars en instellingen met goede bedoelingen. Ikzelf heb me vaak genoeg schuldig gemaakt aan een ‘goede bedoeling’, of werk gemaakt dat, alle pogingen tot dubbelzinnigheid ten spijt, in die richting werd geïnterpreteerd.

Al schrijvende kunnen we ongemerkt de bestaande groeven verdiepen, terwijl we die soms liever zouden willen verleggen. In antwoord besluit ik daarom te wachten met voorstellen voor een ‘weerbare, veerkrachtige samenleving’ en mijn terughoudendheid daartoe onder woorden te brengen. Kunstenaars zijn doorgaans beter in het detecteren van problemen dan in het doen van voorstellen.

(Op dat glitterbadpak kom ik nog terug)

Wat streven we na?

Wat betreft de arbeidsmarkt: Ik zie hoe de waarde van fysieke arbeid als gevolg van globalisering, digitalisering en robotisering devalueert. Ik zie ook hoe degenen die aan de knoppen zitten, zij die kapitaal rondpompen, er met de winst vandoor gaan. Grote kans dat daardoor in de toekomst de rivaliteit tussen mensen verder zal toenemen en de sociale verbinding afneemt. Mijn intuïtie zegt dat het basisinkomen daar een goed antwoord op kan geven. Maar de eerlijkheid gebied me te zeggen: meer dan een vermoeden is het niet.

Liever dan het toewerken naar een oplossing, doe ik wat Donna Haraway zo mooi *staying with the trouble* noemt. Zij bepleit een perspectief vanuit de rotzooi. Misschien ben ik een ramptoerist. Ik schrik iedere keer weer van de automatische veronderstelling dat de kunstenaar puur en alleen het goede zou nastreven; barmhartigheid was voor mij nooit een motivatie om naar de kunstacademie te gaan. Het afgelopen jaar werd me meermaals gevraagd werk te tonen in relatie

tot een maatschappelijke of ecologische misstand. Nooit wordt me eens gevraagd naar mijn expertise over het snuiven van cocaïne of het stelen van pijnboompitten bij Albert Heijn, terwijl ik daar van alles over zou kunnen vertellen. Ikzelf sta een kunstenveld voor waar het liefdadige en het misdadige elkaar in evenwicht houden, en liefst maar moeilijk van elkaar te onderscheiden zijn. Wanneer het lukt mijn eigen maatschappelijke positie te verhullen, maakt de kijker haar eigen afwegingen; zij ontwikkelt een wakkerdere geest dan wanneer de gewenste mening al op de PowerPoint staat uitgeschreven.

Wanneer wij het publiek niet bij de hand nemen maar haar als wolven en blazende katten op de hielen zitten moeten toeschouwers zelf hun weg richting de horizon bepalen. Zodra ze de afschrikwekkende donkere wereld in hun rug voelen gaan mensen rennen. (Recentelijk: pas na de dood van George Floyd kwam de volkswoede los, dat hadden geen honderd boeken over institutioneel racisme kunnen bereiken.)

Ik vraag me nu al schrijvende af hoe we de perverse werking van het turbo-kapitalisme kunnen verbeelden. Hoe kunnen we de toeschouwers ongerust maken, hun stoelen elektrocuteren, de paniek aanwakkeren? In plaats van het opstellen van 'visionaire scenario's vanuit de transformatieve kracht van de kunst' zouden we haar destructieve kracht kunnen inzetten en ons samen een slechtere wereld voorstellen. Bijvoorbeeld: hoe ziet de wereld van 2035 eruit als dat hele idee van een basisinkomen jammerlijk is gestrand? Pas *daarna*, als de toeschouwers inmiddels in staat van bezorgdheid verkeren, heeft het zin dat ze de woorden van Ewald Engelen horen, iemand die zinvolle dingen zegt over de scheefgroei tussen arbeid en kapitaal.

Het is juist die ambiguïteit die sommige kunstinstellingen zich niet meer kunnen permitteren.

Regelmatig zie je hoe curatoren de boosaardige of schimmige motivatie van de kunstenaar in een begeleidend schrijven pogen recht te breien. Ik meende het te zien bij de tentoonstelling van Carlos Amorales in het Stedelijk. Zijn werk *Learn to fuck yourself* bestond uit een grote hoeveelheid erotische muurtekeningen en obscene teksten. Naast de opmerking dat die teksten als aanstootgevend konden worden ervaren, las ik op het begeleidend bordje: 'Het internet staat vol met grove scheldkanonnades, al dan niet anoniem geuit... De kunstenaar gebruikt zowel Engelse als Spaanse vulgaire taal... Hiermee verwijst hij naar de ruwheid van een doorgaand kolonisatieproces – een proces dat onze hedendaagse samenleving met het verleden verbindt.' Zo leek het werk van Amorales (*Nomen est omen*), een kunstenaar die volgens mij vooral in taal geïnteresseerd is en juist niet in morele posities, voor het dekoloniatiekarretje van het museum te worden gespannen. Alvorens het werk kon ontregelen was het al onschadelijk gemaakt.

Begrijpelijk: Er ligt tegenwoordig nogal wat druk op de instellingen om zich uit te spreken in de verschillende debatten, en hun standpunt via de sociale media en andere kanalen kenbaar te maken. In de coulissen staat alvast een legertje professionele verontwaardigden klaar. Wat met al die morele transparantie dreigt te verdwijnen is het rookgordijn, een aspect van de kunsten dat mij erg lief is. De misdaad verhoudt zich maar slecht met de goed-nieuwsshow van sociale media.

Ann Sidney, Miss United Kingdom, na gekroond te zijn tot Miss World 1964 in de Lyceum Ballroom in Londen, 12 november 1964. (Foto door Jim Gray/Keystone/Hulton Archive/Getty Images)

Je kunt je moeilijk voorstellen dat een hedendaagse kunstinstituut een actie van Santiago Sierra (laten we zeggen het tatoeëren van een lijn op de rug van mensen die onder het bestaansminimum leven) aankondigt als Facebook-event. Het zou de instelling serieuze schade kunnen berokkenen, en dat moet worden voorkomen. Net als de multinational denkt het museum aan haar imago.

Wat is onze invloed?

Ik begrijp het wanneer iemand een minder dubbelzinnig kunstenveld voorstaat; het economisch systeem rammelt aan alle kanten, de nood om te spreken over zij die leven in precare werk- of leefomstandigheden is hoog. En zoals gezegd: de politiek heeft zich teruggetrokken, dus iemand moet het doen. Maar waarom dan met essays en schilderijen?

Als een muurschildering in de wijk met veel bombarie over sociale cohesie wordt aangekondigd is het een domper wanneer die wijk jaren later nog steeds een puinhoop blijkt, terwijl het misschien een waanzinnige schildering was. Anders dan bij een magazine van Amnesty International tref je in deze publicatie geen acceptgiro aan. Hoe stilliger deze woorden, des te pijnlijker wanneer ze ongelezen eindigen tussen de mooi vormgegeven koffietafelboeken.

De vraag over hoe nuttig mijn woorden en gebaren zijn is er één die met enige regelmaat zeurend de studio komt binnenwandelen, soms met licht existentiële crises tot gevolg.

Op donkere momenten vroeg ik me af: staat de liberale politiek ons toe utopieën met elkaar uit te wisselen, zodat zich op de achtergrond ongemerkt de ware dystopie kan voltrekken? Kunstsubsidie als afleidingsmanoeuvre. Het is een angstgedachte: terwijl er in de buitenwereld geleden wordt zijn wij in de musea en op de tonelen de wereld aan het redden. Een orkestje op de Titanic. En het premièrepubliek drinkt nog een prosecco.

Ik herinner me een tentoonstelling in het Berlijnse kunstcentrum KW ter ere van het twintigjarige bestaan. Na twee decennia maatschappelijk engagement deed de instelling een poging om haar invloed op de wereld in kaart te brengen. Met realiteitszin werd de resultatenrekening van twintig jaar sociale betrokkenheid gepresenteerd: het enige aantoonbare effect was de stijging van vastgoedprijzen in de directe omgeving van de instelling. Huizenkopers waren gesteld geraakt op het maatschappijkritische imago van de instelling en deden er hun voordeel mee.

Pijnlijk maar ook cynisch vond ik het, wij weten niet wat er van welke kunstuiting in wiens hoofd blijft hangen en mogelijk jaren later leidt tot beleid. We kunnen niets meten of aantonen. Die zogenaamde resultatenrekening werkte bij mij als *reality check*. Maak jezelf niets wijs over *the art of impact*, maar ook: maak jezelf niet wijs dat ze ontbreekt.

Wat is ons aandeel?

Kunstenaars die zich inzetten voor maatschappelijke veranderingen, de activist vindt het hoopvol. De cynicus vindt het modieus. Soms zijn kunstenaar en curator zelf geprivilegieerd, zijzelf kunnen ook prima doorleven zonder de bewuste verandering. (Toegegeven: Het idee van het onvoorwaardelijk basisinkomen is dat het ons allemaal toekomt, toch zal de medewerker van het distributiecentrum er meer van merken dan de ceo.) Voordat ik mooie sier ga maken met andermans precare positie mag ik me vragen stellen over de boter op mijn hoofd.

Ik lees Susan Sontag er nog eens op na. In *Regarding the pain of others* oppert Sontag dat het kijken naar andermans lijden vooral de kijker ten goede komt, niet het slachtoffer: 'Het gevoel aanwezig te zijn bij het lijden van anderen...', schrijft Sontag, 'suggereert dat er een verbinding bestaat tussen de verre slachtoffers en de bevoorrechte kijker [...] Als we mededogen voelen, kunnen we ons inbeelden dat we niet medeplichtig zijn aan de oorzaak van het lijden. Ons mededogen is zowel een brevet van onschuld als van onmacht.' Oftewel: Met een bezoek aan de World-Press-Photo-tentoonstelling kunnen we onszelf een buitenstaanderspositie toedichten; met ons 'ach en wee' ontkennen we onze betrokkenheid. Is dat ook van toepassing wanneer ik iets regisseer over de precare klasse, regisseer ik mijzelf dan onschuldig?

Maar onschuldig ben ik niet. Ik kóóp die glimmende apparaten. Ik bestel die Uber. De principes van het turbokapitalisme hebben zich diep in ons bestaan genesteld. Sinds 1989 is het geloof op een valide alternatief verdamppt. *Computer says no*. Veel Nederlanders reageren nogal lauw op het idee van het basisinkomen. Het idee veroorzaakt kortsluiting in een systeem dat we al decennialang stilzwijgend accepteren. De hele dag door streven we naar winst. We moedigen onze kinderen ertoe aan bij het sporten. We verhuren onze kamers en verkopen onze huizen met winst. We onderhandelen erover met onze werkgever. De sociale media zijn onze persoonlijke marketingmachine. We *raten* en *liken* elkaar dat het een lieve lust is. Het is niet zo dat Nederlanders de bijstandsmoeder iets misgunnen; de hapering heeft vooral te maken met onze eigen race naar de top. Onze positie op de trap bestaat bij de gratie van de andere treden. Als we de verliezers niet meer toestaan te verliezen, kunnen we onszelf dan nog wel toestaan te winnen?

De leden van de Akademie van Kunsten verschillen niet wezenlijk van andere Nederlanders. Het kunstenaarsbestaan is fragiel, competitie is onze brandstof. We zijn over het algemeen beter in het maken van onderscheid dan in het verbinden. Onze naam is ons merk, ze opent deuren, ze brengt ons geld. We koesteren onze medailles en trofeeën. We gedogen een kunstkritiek die vergelijkenderwijs, met ballen en sterren, plaatsvindt. Je zou kunnen beweren dat een narcistisch bestaan, de kunstenaar niet vreemd, tegenovergesteld is aan het egalitaire principe van het basisinkomen.

Onze eigen rol problematiseren is ook een luxe, kun je zeggen, de kwetsbaren kunnen iedere hulp gebruiken. Maar dan nog even de analogie met Miss World, die de wereldvrede propageert. Je wilt geen wedstrijd winnen met je uitspraken. Met een kroontje op kun je, soms makkelijker dan anderen, de aandacht ergens op richten (aldus de activist), maar daarmee kun je ook weer je eigen machtspositie in stand houden (aldus de cynicus).

Wat is de bijvangst?

Op bezoek in het Tsunamigebied in Sri Lanka stuitte ik op het begrip Mongo's (My Own NGO): particulieren en bedrijven die, vanwege een zich terugtrekkende overheid, voor hulpverlener spelen. Iemand vertelde me over een ongevraagde vliegtuiglanding teddyberen die daar op een dag werd bezorgd. De kerosine was duurder dan de tweedehands knuffels; het leek erop dat de westerse filantroop vooral zijn eigen gewetensproblemen bestreed. Ook in het kunstendomein stikt het van de Mongo's. Aangemoedigd met subsidie trekken de kunstenaars bijvoorbeeld naar probleemwijken. De wethouder *outsourcet* zo zijn politieke verantwoordelijkheid. Ik noem het liever suggestieve liefdadigheid. Het reduceert het kunstenaarsbegrip tot dat van goedheiligman.

Onlangs had ik zelf een Susan-Sontag-moment. De Amsterdamse bakkersketen *Brood*, bij mij om de hoek, verkoopt bananenbrood voor Uganda. Van elk verkocht broodje gaat 50 cent naar een bakkerij in Kampala. Het is een klein broodje, té klein voor de € 3,50 die ik net heb betaald, maar na aanschaf voel ik me iets lichter worden. Ik waan me daar op de stoep voor de bakker aan de goede kant van het wereldvoedselprobleem; en dan is € 3,50 opeens een koopje. Ik verwijt die bakker niets. Ik denk dat de eigenaar van *Brood* een groot hart voor de mensen in Uganda heeft. Dat zijn bananenbrood op mij geen activerende, maar eerder een deactiverende werking heeft kan ik hem niet kwalijk nemen.

Problematischer was een ervaring met easyJet. De prijsvechter verkocht tijdens de vlucht Unicef-loten, onder het mom: u een kans, zij een kans. In een vliegtuig vanuit Venetië keek ik (ja, ik vlieg, en dan ook nog eens easyJet) naar de uitgebluste steward die met zijn loten door het gangpad wapperde. Nog méér dan met de steward had ik te doen met de Afrikaanse jongen, wiens foto werd ingezet om te hengelen naar mijn medelijden. Grote kans dat er van elk verkocht lot wat dubbel-tjes naar easyJet stromen, in ieder geval levert de actie het bedrijf imagowinst op. De liefdadigheid staat hier in zo'n schrill contrast tot de bedrijfseconomische context, dat ik haar met geen mogelijkheid serieus kan nemen.

Het toeval wil dat ik daar in Venetië, op de Biënnale van 2019, net de vluchtelingenboot van Christoph Büchel had gezien. Pas later trok ik de vergelijking tussen mijn eigen probleem met easyJet en de kritiek die Büchel kreeg. De Zwitserse kunstenaar zette zijn readymade, een boot waarin 900 vluchtelingen verdronken, pal naast het terrasje op de Arsenale waar biënnale-bezoekers, moe van het kunstkijken, lekker in de zon, een cappuccino wegslurpten. Het werd daar de perfecte selfiespot. Het nauwelijks voorstelbare drama dat zich moet hebben afgespeeld op de boot werd een vederlichte simplificatie. Je kunt Büchel

opportunisme verwijten; ongevraagd eigende hij zich de sterfplek van honderden mensen toe. Maar evenzeer toonde zijn actie doeltreffend het politieke failliet van de internationale kunsttentoonstelling. Alle maatschappelijk gemotiveerde zaalteksten ten spijt, de biënnale is een schoolvoorbeeld van de werking van kapitaalexpan­sie: de uitgenodigde kunstenaar ziet er zijn ster rijzen, de kunstverzamelaar grijpt zijn kans op een goede investering, bezoekers pronken met hun bezoekje op de sociale media. Je voelt op je klompen aan dat de plumpe vertoning van andermans graf hier ongepast is. Wanneer Büchel het beklagenswaardige lot van vluchtelingen had willen adresseren had hij dat beter op een waardige plek gedaan, in de stilte van een verlaten eiland. De critici van zijn actie ontmaskerden hem als Mongo. Maar ik denk dat Büchel niet zozeer geïnteresseerd was in de vluchtelingenproblematiek en meer in ons als kunstconsumenten. De vluchtelingenboot stond hier pontificaal ongewenst en onmogelijk te wezen. Het leek ons te vragen: wat staan jullie nu naar me te kijken met in je éne hand die dikke catalogus en in die andere een softijsje? Kunnen jullie de biënnales nog optrekken uit dit ellendige moeras van zorginstellingen en pretparken? Is er een kunstenveld voorstelbaar waar dit soort morbide *objets trouvés* wél bestaansrecht hebben?

Ik kijk over Büchels schouder en denk met hem mee: hoe kunnen wij het neoliberale systeem dat onze werkpraktijk nu al een tijd zit te treiteren slimmer af zijn? Hoe winnen we ons recht van spreken terug?

Wat zijn de sluiproutes?

Voorstel 1

we geven onze *public persona* op. Wanneer we in anonimiteit onze uitspraken doen kan niemand ons opportunisme verwijten. Het saboteert het winstmodel van verzamelaars. Niemand kan ons nog appropriatie aanrekenen, we mogen het over alles en iedereen hebben. *Don't shoot the messenger*. Het is opvallend dat Büchel daar, gezien zijn eerdere anonieme acties, niet voor koos. Stond de biënnale het hem niet toe?

Voorstel 2

we verbinden acties aan onze woorden. Zoals Grayson Perry eens schreef over mannen die zich doen voorstaan op hun feminisme: *'If a man wants to be a feminist, it's easy: just pick up a mop.'* Zeker voor de gefortuneerde kunstenaar is het een oplossing, want de tragiek van geld op de bankrekening is dat je je niet meer kunt veroorloven om publiekelijk kunst te maken over hen die dat niet hebben. *Of je deelt je vermogen (Banksy kocht daadwerkelijk een hulpboot), of je gaat over tot het maken van kunst die politiek-maatschappelijk vrijblijvender van aard is. Van dat laatste zijn meer voorbeelden dan van het eerste.*

Voorstel 3

we initiëren een nieuwe *Arte Povera*. Als wij ons niet alleen uitspreken over het lot van anderen, maar ons dat lot eigen maken, winnen we aan geloofwaardigheid. We weigeren nog te vliegen, we gaan leven op bestaansminimum. Musea, kunstenaars en theaters trekken zich terug uit het neoliberale circus. Het winkeltje wordt opgedoekt. Kortom: We zetten ons in voor een kunstendomein waar voor niemand iets

valt te halen. Het is geen eenvoudige opgave. Ik herinner me de Jannis Kounellis tentoonstelling bij de Fondazione Prada. Bij mij deed het kijken naar Kounellis' arme kunst in de nabijheid van deze suppoosten, op en top geklede modellen, pijn. Misschien ben ik wat overgevoelig, maar goed: die Fondazione Prada gaan we dan dus boycotten.

Voorstel 4

we nemen het kapitalistisch systeem als uitgangspunt en gaan nadenken over de geloofwaardigheid van onze gebaren binnen dat systeem, juist in het centrum van de perversie. We laten de gedachte achter ons dat we als kunstenaar goede mensen zouden moeten zijn, maar gaan ons openlijk misdragen. Een blik op ons functioneert *pars pro toto* als een blik op de architecten van het turbokapitalisme. We maken abjecte kunst over een abjecte wereld. Het misdadige krijgt weer een plek in het kunstdomein. Onze werken zijn een aanmoediging om ons te liquideren.

Anders gesteld: kunnen wij als leden van de Akademie van Kunsten tweemaal per jaar in een deftig grachtenpand samen tijdens het diner kletsen over het basisinkomen, of zouden we dan ook de voedselbank moeten uitnodigen? Zouden we de hoge hoed tijdens het diner rond moeten laten gaan, beloven we voortaan 10% van onze inkomsten af te staan, onze *Zakat*? We zouden het licht uit kunnen doen en een stemvervormer neerzetten zodat we niet horen wie praat en we elkaar niet kunnen feliciteren met die woorden. Óf we zouden ons tijdens het gesprek schandelijk kunnen misdragen, de kalkoen tegen de muur smijten, elkaar met foie gras en crème brûlée insmeren, en er een goed betalend publiek en een paar recensenten bij uitnodigen. We noemen het een 'publieke denkoefening'. Je begrijpt dat ikzelf van dat laatste voorstel het meest warm word.

Allemaal in glitterbadpak verschijnen wij, leden van de Akademie van Kunsten, in de zalen van het Trippenhuis. Een sjerp glimt op onze schouder. Na een paar meer en minder gênante speeches over het leed der mensheid (Halina Reijn pinkt een traan weg) worden we dronken. We glijden uit over de etensresten. Adelheid Roosen probeert zich op te trekken aan de benen van Maxim Februari die zelf op de parketvloer onderuitgaat. Ergens halverwege de happening stuiteren de parels van de ketting van Nelleke Noordervliet op de grond. Anne Vegter duikt er gretig achteraan. We zien hoe Adriaan van Dis zijn kroontje probeert te redden. Jonas Staal snuift nog een lijn coke en zegt dan zelfverzekerd iets over het belang van een nieuwe vorm van collectiviteit. Het publiek loopt kwaad naar buiten de Kloveniersburgwal op.

Arme, rijke planeet ?

NAVIGEREN DOOR DE MIST

Liesbeth Bik

2020... wat een jaar! Een met het blote oog onzichtbaar virus heeft onze manier van samenleven radicaal overhoopgehaald. We bevinden ons in een wereldomvattende crisis. Tot voor kort heersende ideeën over bijvoorbeeld de vrije markt en de terughoudendheid van de overheid blijken plotsklaps achterhaald. *All that is solid melts into air*. Het virus is zowel super-globaliseerder als efficiënte onderbreker van de globalisering, en is dat allemaal ook nog eens tegelijkertijd. Navigeren door de mist, noemde de premier het. Ja wat wil je, als je eigen ideologie je al die tijd voor de gek blijkt te hebben gehouden?

En het schip maar dobberen op de golven. Wie dacht er met de eerste golf vanaf te zijn, komt bedrogen uit. Met de tweede golf staat het water de burgers tot aan de lippen. Misschien denkt de premier op het dek van het schip van Theseus te staan. Zonder ook maar een hand voor ogen te zien, laat hij planken spijkeren. Maar moet het oude schip wel opnieuw worden zoals het was? We dichten slechts tijdelijk het lek. Ondertussen zal de staatskas steeds leger raken. Want hoe rijk we ook zijn, de bodem komt een keer in zicht. Ongetwijfeld zal dat voor iedereen consequenties hebben en waarschijnlijk sneller dan gedacht. Geen fijn vooruitzicht, wel? Of, wie dan leeft dan zorgt?

Wat is dat toch met blindheid? Eerder sprak de premier al over visie als een olifant die het uitzicht belemmert (een beeldspraak die zo krom is dat je hem niet eens recht moet willen buigen). En nu, in de ergste crisis sinds de Tweede Wereldoorlog, is het roeien in de mist. Is dit blindheid, of een oogje dichtknijpen? Wil hij de signalen wel zien? Blijven we het doen met de riemen die we hebben? Nee, we hebben nieuwe ideeën nodig. Daarom voelen wij kunstenaars ons altijd vrij ongevraagde adviezen te geven. Het zal hem wel bevallen. Hij houdt van kunst, anders loop je niet met een Chopin-biografie onder je arm het overleg met Viktor Orbán (bepaald geen cultuurpauze) binnen. Of was dat bedoeld als een signaal voor zij die het zien willen?

Nu hoor ik hem denken: wat moet ik met een advies van kunstenaars? Kunnen kunstenaars zich niet gewoon met kunst bezighouden, in plaats van zich te bemoeien met maatschappelijke en politieke vraagstukken? Welnu, misschien komt het als een verrassing, maar ik denk eigenlijk van niet: we schrijven niet allemaal, of uitsluitend, romantische nocturnes. Nee. Kunstenaars staan midden in de wereld. Dus wat maatschappelijk speelt, hoort ook tot ons speelveld. Ons werkterrein is alles wat 'des levens' is.

De kracht van kunst ligt in het bijeenbrengen van mensen, gedachten, beelden, ideeën en lichamen. Om vanuit verschillende perspectieven de cultuur en samenleving anders te denken, iets magisch te creëren. Kunstenaars onderzoeken steeds in woord, beeld en daad de waarden en 'onwaarden' die ten grondslag liggen aan een open en kritische samenleving. Open en kritisch – dat hoef je een liberaal niet uit te leggen – dat betekent dynamiek, controversie, aanvaring, weerbaarheid.

Natuurlijk, kunst kan de samenleving niet veranderen – mensen kunnen dat wel. Kunst kan mogelijk wel een ander beeld van de samenleving schetsen en vragen: 'stel dat....' Zodra iets kan worden voorgesteld en gedacht, kan het ook worden gerealiseerd en werkelijkheid worden.

Goed, kunst geeft geen oplossingen. Kunst is er wat dat betreft 'nooit klaar mee'. Dat is juist waar het om draait! Kunstenaars zijn specialisten in precariteit. Onzekerheid en complexiteit zijn het terrein van de kunst.

Kunst schrijft geen meningen voor, maar kan door voorstellingsvermogen empathie, in-leven, en mede-leven veroorzaken; onmisbaar als we een samenleving zien als 'samen leven'. Zonder empathie geen verbeelding, zonder verbeelding ook geen empathie. Als we ons niet meer kunnen voorstellen wat iemand anders beweegt of doormaakt zijn we ver van huis. Kortom, kunst jaagt de verbeelding aan, waarmee we het onbekende – die vervloekte mist! – tegemoet moeten zien te treden. Kunstenaars zijn geen zieners, maar zij kijken wel.

Dus, geachte premier, Uwe Excellentie, wij reiken u de hand. Zie dit als een voorzet. Wij bieden u perspectieven. Perspectieven die misschien wel, misschien niet, kunnen helpen voorkomen dat we na de crisis terugvallen op ons oude systeem van oeverloze productie en groei. Die laten zien dat de robot in aantocht is en of er dan voor ons nog iets overblijft om te doen. Perspectieven op een wereld van uiteengespat hedonisme, van dansen op de vulkaan. Wilt u aanmeren, dan moet het roer om. Links, rechts, vanachter, van voren, van onderaf, of top down, het doet er niet toe. De kans op werkelijke verandering hebben we met de eerste golf laten liggen. Met elke nieuwe golf krijgen we een nieuwe kans, maar het houdt een keer op. Laten we het anders doen. Met vereende krachten. Laat ons meedenken. Anders klinken straks alleen nog de razende mineurklanken van *Opus 25, nr. 12* – inderdaad de Oceaan-etude van Chopin, we horen de woeste golven nu al tegen de gangboorden slaan – en is het schip allang vergaan.

Behouden vaart!

Liesbeth Bik is kunstenaar. Zij werkt sinds 1995 samen met Jos van der Pol onder de naam Bik Van der Pol. Voor hen is kunst potentiële aanjager voor sociale en politieke veranderingen in een constant veranderend landschap. De rol en (on)zichtbaarheid van vormen van kennis is focus van hun voortdurende exploratie van de betekenissen van 'making public' en 'public making'. Zij zetten alle mogelijkheden in die kunst kan bieden om verbeelding en dialoog te activeren. Liesbeth Bik is voorzitter van de Akademie van Kunsten.

Merel van Lookeren (Gijs Scholten van Aschat) is in 1983 bij De Haagse Comedie begonnen als acteur. Daarna heeft hij bij vele gezelschappen gespeeld en voor Orkater ook vier toneelstukken geschreven. Sinds 2010 is hij verbonden aan International Theatre Amsterdam. Hij was voorzitter van de Akademie van kunsten tussen 2017 en 2019. Onlangs bewerkte hij het boek *Client E Busken* van Jeroen Brouwers tot een voorstelling die dit jaar in première gaat. Als tv-acteur werkt hij momenteel aan de verfilming van *De Stamhouder*. Hij is meerdere malen bekroond voor zijn toneel en filmwerk. Merel van Lookeren was een rol die veel van hem vergde.

Koert van Mensvoort is kunstenaar, technoloog en filosoof. Hij is lid van de Akademie van Kunsten en directeur van het Next Nature Network, een non-profit organisatie die onderzoek en visualiseert hoe biologie en technologie versmelten.

Wendelien van Oldenborgh ontwikkelt werken, waarbij het filmische format wordt gebruikt als methodologie voor productie en als basistaal voor verschillende presentatievormen. Ze werkt hiervoor samen met participanten in verschillende scenario's. Met deze werken toont ze voornamelijk in de kunst- en museumcontext. Recente solopresentaties o.a: *tono lengua boca* in CA2M, Madrid 2020; *Cinema Olanda*, in het Nederlands Paviljoen op de 57e Biënnale van Venetië 2017.

Anne Vegter is sinds 2015 lid van de Akademie van Kunsten. Tussen 2019 en 2021 nam ze de rol van voorzitter van het bestuur op zich. Vegter is dichter en kinderboekenschrijver. Tussen 2013 en 2017 was zij Dichter des Vaderlands. Recente publikaties: *Ik hier jij daar* (2017), in samenwerking met de Syrische dichter Ghayath Almadhoun en *Wat helpt is een wonder* (2017), de verzamelde gedichten van de Dichter des Vaderlands. In 2020 verscheen haar dichtbundel *Big data*. In 2021 werd ze benoemd tot Stadsdichter van Rotterdam.

Dries Verhoeven (Oosterhout, 1976) opereert op het grensvlak van beeldende kunst, performance en dagelijks leven. In zijn installaties adresseert hij onze digitale en analoge 'condition humaine'. Verhoeven onderzoekt hoe latente sentimenten in de samenleving van invloed zijn op sociale interacties en het publieke en politieke domein. Seksualiteit, middelengebruik, arbeids- en economische systemen zijn dominante thema's in zijn werk.

NAAR EEN SAMENLEVING MET EEN BASISINKOMEN

© 2021 Akademie van Kunsten
Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved
Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd
in de Creative Commons licentie. [Naamsvermelding 3.0 Nederland].
Voor de volledige tekst van deze licentie zie
www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/

Akademie van Kunsten
Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam
Telefoon + 31 20 551 0700
avk@knaw.nl
www.akademievankunsten.nl

pdf beschikbaar op www.akademievankunsten.nl

Tekst
Liesbeth Bik
Merel van Lookeren
Koert van Mensvoort
Wendelien van Oldenborgh
Anne Vegter
Dries Verhoeven

Redactie
Geertjan de Vugt

Ontwerp
Irma Boom

ISBN 978-90-6984-745-0

Wat vraagt het basisinkomen? Is het basisinkomen toch wel een goed idee? Besparen we geld? Raken we af van de bureaucratie? Zijn er andere mogelijkheden? Utopia of dystopia? Wat betekent solidariteit? Wat is rechtvaardigheid? Wat is wezenlijk? Wat is utopie? Wat mis je? Wat wil je, en waar wil je vanaf? Wat is het voordeel om te delen? Waarom is het basisinkomen zo vaak afgeschreven? Is het nu een optie? Waarom zouden we dat willen? Waarom zouden we dat niet willen? Wat is het gevaar? Wat is realistisch? Hebben we al ons geld al uitgegeven aan noodmaatregelen en grote bedrijven? Bespaart het basisinkomen geld door het weghalen van controle? Wat zijn de voorwaarden? Wat moet veranderen? Wat als de gevolgen van deze crisis langer door zullen werken dan wij nu kunnen vermoeden? Wat dan? De kracht en de zwaktes? De valkuilen en kansen? Voor verandering? Van diagnose naar behandeling? Wat is dat eigenlijk, een basisinkomen? Worden we lui? Is het een politieke keuze? Gaan we met een basisinkomen meer van elkaar houden? Kan een regering wel worden uitgedaagd? Is deze huidige crisis het juiste moment? Wat is de waarde van werk? Wie bepaalt dat? Wie bepaalt hoeveel men verdient? Hoe komen we af van de repressie, controle en een totaal verlies aan privacy? Wat is sociaal nut? Worden we onafhankelijker van wat onze baas wil? Worden we gezonder? Worden we creatief? (Zijn we dat niet al?) Scheelt het in de kosten? Geeft een basisinkomen de kwetsbaren in onze samenleving meer kracht? Als werk geen zekerheid meer biedt, hoe houden we dan de regie over het leven? Is een wereld met een ander idee over werk en beloning denkbaar? Is ons sociaal vangnet groot en sterk genoeg? Geeft het ons de regie over ons leven terug? Worden we allemaal flexwerker? Worden spullen duurder? Wordt iedereen een kunstenaar? Hebben we meer tijd? Hoe zorgen we met zijn allen voor wat kwetsbaar is? Is het nu ineens wel een goed idee? Een samenleving op basis van vertrouwen? Wie is tegen een rechtvaardiger wereld? Worden we betere mensen als we hiervoor kiezen? Of juist slechter? Vergroot het onze mogelijkheden? Moeten de grenzen dan dicht? Is het een wilde droom? Voor een betere wereld? Komt iedereen hierheen? Worden we minder zuur? Van welvaart? Wiens welvaart? Welke kleur? Linksom of rechtsom? Radicale herverdeling? De politiek voorbij? Schokvrij? Van wie niet? Krijgen we meer vertrouwen in de overheid? En de grote bedrijven dan? Een nalatenschap voor toekomstige burgers? Doet politieke kleur ertoe? Kunnen we het basisinkomen betalen? Waarom gaat het de anderen altijd beter? Wie heeft de toekomst? Maakt het de wereld mooier? Wat zien we als het stof neerdaalt? Wat gaat er gebeuren? Wat willen we van de toekomst? Hoe benutten we dit historische momentum? Is een radicale ommekeer noodzakelijk, onvermijdelijk? Sociaal dividend? Hoe delen we de toekomst? Hoe kiezen we gezamenlijk? Hoe dwingen we verandering af? Wat willen we meenemen naar de toekomst? Wat laten we los? Moeten we terug of moeten we verder? Kunnen we veranderen? Willen we veranderen? 'Is basisinkomen', een goed woord? Wie weet een ander woord? Tvenaarsleerlingen? Er genoeg van? Hoe dan wel? Wat nu als? Tot straks? Ik, wij of wijder? Straks? zo? Of zo? Lonely planet? Arme, rijke planeet?